

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu

Városi érdekvédelem
a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Eds. Peter Kónya – H. Németh István

Prešov 2015

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ.

Preklad/Fordítás: Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő: Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9

OBSAH/TARTALOM

ÚVOD	5
ELŐSZÓ.....	11

ŠTÚDIE TANULMÁNYOK

OCHRANA ZÁUJMOV MIEST V KONFESIONÁLNO M PLÁŠTI – ŠOPRONSKÍ VYSLANCI NA SNEME V ROKU 1681	18
VÁROSI ÉRDEKVÉDELEM FELEKEZETI KÖNTÖSBEN – A SOPRONI KÖVETEK AZ 1681. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEEN	55
<i>H. NÉMETH István</i>	

DELEGÁTI HORNOUHORSKÝCH SLOBODNÝCH KRÁĽOVSKÝCH MIEST NA UHORSKÝCH SNEMOCH NA SKLONKU 17. A ZAČIATKU 18. STOROČIA.....	94
A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK KÜLDÖTTJEI A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN A 17. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A 18. SZÁZAD ELEJÉN	109
<i>Peter KÓNYA</i>	

SNEMOVÍ VYSLANCI ŠOPRONU A BUDÍNA V 18. STOROČÍ (PRÍSPEVOK K SKÚMANIU SKUPINY MESTSKÝCH VYSLANCOV).....	125
SOPRON ÉS BUDA ORSZÁGGYŰLÉSI KÖVETEI A 18. SZÁZADBAN (ADALÉKOK A VÁROSI KÖVETEK CSOPORTJÁNAK VIZSGÁLATÁHOZ)	159
<i>NAGY János</i>	

ZASTÚPENIE MIEST A MESTSKÍ ZÁSTUPCOVIA V OBDOBÍ DUALIZMU	191
A VÁROSI KÉPVISELET, VÁROSI KÉPVISELŐK A DUALIZMUS IDŐSZAKÁBAN	225
<i>PAP József</i>	

MOŽNOSTI A BARIÉRY UPLATNENIA ZÁUJMOV TEOFIL FABINY, SNEMOVÝ POSLANEC ŠOPRONU V OBDOBÍ DUALIZMU	260
AZ ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI FABINY TEOFIL, SOPRON ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJE A DUALIZMUS IDEJÉN.....	277
<i>CIEGER András</i>	

IMRICH HODOSSY, ZABUDNUTÝ PRÁVNIK A POLITIK ZO ŠARIŠA	294
HODOSSY IMRE, ELFELEJTETT ÜGYVÉD ÉS POLITIKUS SÁROS MEGYÉBŐL	311
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	

M A T E R I Á L F O R R Á S

NÁBOŽENSKÉ ČLÁNKY ŠOPRPOŇSKÉHO SNEMU Z R. 1681	328
AZ 1681-ES SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS VALLÁSI CIKKEI.....	339
<i>Annamária KÓNYOVÁ</i>	

ZASTÚPENIE MIEST A MESTSKÍ ZÁSTUPCOVIA V OBDOBÍ DUALIZMU

PAP József

REPRESENTATION OF TOWNS AND TOWN REPRESENTATIVES IN THE PERIOD OF DUALISM. *The representation of towns in the state policy changed significantly up to the period of Reformation, and the issue of the town representations became one of the central elements of reform purposes concerning legislation. National-representative transformation also represented re-adaptation of municipal corporations, representatives of electoral groups and circles of municipalities which were charged with representation. In the period of the 18th century, the representatives of counties gained the important positions in legislation. It resulted in the reduction of the major social spheres/professional associations role to the right of veto by 1825, while the votes of canonries and towns were presented as one vote. Along with this transformation the institution of counting votes arose. For this reason the decision-making mechanism of assemblies was significantly changed since by that time personal voting occurred extraordinarily. Counting votes and radical decline in the number of municipal (clerical) votes were a parallel phenomena linked irreversibly. The assumption of increasing the number of municipal votes was demand for the reform of the town inner structure. The submitted paper provides the overview of this process and consequently the general overview of public representatives of towns in the period of dualism.*

Keywords: *Period of dualism. Diet. Representation of towns. Representatives of towns.*

Snemové zastúpenie slobodných kráľovských miest predstavovalo jednu z evidencií obdobia bitky pri Moháči, ba dokonca práve tento faktor bol jedným z najistejších ukazovateľov mestského titulu.¹ Reprezentácia miest v celoštátnej politike sa však do reformného obdobia výrazne zmenila a otázka zastúpenia miest sa stala jedným z ústredných elementov návrhov reforiem týkajúcich sa zákonodarstva. Ľudovo-reprezentačná premena totiž súčasne znamenala

¹ H. NÉMETH, I. A szabad királyi városi rang a kora újkorban. In *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv 1.* 2006, s. 113; O snemových úlohách miest v ranom novoveku: Tamže, s. 114 – 117.

opätovné upravenie mestských zastupiteľstiev, zástupcov voličských skupín a okruhu obcí poverených zastupovaním. V predložennom príspevku sa najskôr pokúsim o prehľad tohto procesu, následne poskytnem všeobecný prehľad o ľudových zástupcoch miest v období dualizmu.

Právna regulácia mestského zastúpenia

Mestské zastúpenie v reformnom období

Počnúc od snemu v rokoch 1825 – 1827 sa volebné právo miest zmenilo na kuriálne, teda všetky obce, disponujúce zastupovacím právom, mali iba jeden stoličný hlas na dolnej tabuli snemu.² Táto situácia – podľa názoru Istvána M. Szijártóa – sa vytvorila v dôsledku toho, že *bene possessionatus* prebrala moc v stoliciach v 18. storočí. Počas 18. storočia sa totiž do významných pozícií v zákonodarstve dostali zástupcovia stolíc.³ Výsledkom bolo to, že úloha hlavných stavov sa zúžila do roku 1825 takmer iba na právo veta, kým hlasy kapitúl a miest tvorili iba jeden hlas. Súčasne s touto premenou sa objavila aj inštitúcia počítania hlasov, čím sa výrazne zmenil rozhodovací mechanizmus snemov, keďže dovtedy dochádzalo k osobnému hlasovaniu len vo výnimočných prípadoch.⁴ Počítanie hlasov a radikálny pokles počtu mestských (cirkevných) hlasov teda boli paralelnými javmi, ktoré boli ireverzibilne prepojené. Predpokladom k zvýšeniu počtu mestských hlasov bola potreba reformy vnútornej štruktúry miest.⁵ Pri jej absencii totiž úzku skupinu voličských vy-

² ANTAL, T. *Város és népképviselő. Az 1848. év: XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848 – 1872)*. Szeged 2011, s. 15.

³ SZIJÁRTÓ M., I. *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708 – 1792*. Keszthely 2010, s. 402 – 403.

⁴ SZIJÁRTÓ M., I. *A Diéta c. d.*, s. 296.

⁵ ANTAL, T. *Városok és népképviselő c. d.*, s. 16.; CZOCH, G. *A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései*. In „*A városok szíverei*”. *Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról*. Czoch Gábor (szerk.). Pozsony 2009, s. 26. V tejto štúdiu sa nevenujem problematike národných očakávaní od miest a ich vzťahu s politickou mocou. K tomu detailne pozri: Tamže, s. 28 – 39; K počtu hlasov miest a k otázke vzťahu k reforme vnútornej štruktúry pozri: Sz. kir. városok rendezése. In *Jelenkor*. 10. (1841. április 24.), 33., s. 130 – 131. Tu sa neznámy autor jednoznačne priklonil k tomu, aby mestá boli položené na ľudovo-reprezentačnom základe, čo spája aj so zvyšovaním snemového volebného práva. Tajnú voľbu by pripojil k majetkovému a inte-

slancov miest, považovaných za oligarchickú a z „národného“ hľadiska za nedôveryhodnú, nepovažovali za vhodnú na to, aby prostredníctvom ich vyslancov mali rovnakú snemovú reprezentáciu ako stoličná šľachta.⁶

Je verejne známe, že jednou z ústredných otázok snemu v rokoch 1843 – 1844 bola záležitosť mestskej reformy. V systéme argumentov centralistov sa už vtedy dostali do stredobodu pozornosti nové dôvody, ktoré prekonali obyčajné mocensko-technické argumenty. Centralistickí politici Augustín Trefort a Ladislav Szalay, ktorí sa objavili ako mestskí vyslanci, urgovali úplnú reštrukturalizáciu zákonodarstva, počas ktorej by sa do kľúčových pozícií dostali mestá, zakladajúce sa na zastupovaní ľudu.⁷ Väčšinový názor opozície však obsahoval iný návrh zákona, ktorý vypracoval Móric Szentkirályi.⁸ Jeho návrh však tiež nevyhovoval predstavám slobodných kráľovských miest, ktoré pripravili samostatný návrh zákona. Dva posledné návrhy sa líšia od seba v niekoľkých bodoch, spomedzi ktorých by som teraz chcel upozorniť na tie, ktoré regulovali udelenie občianskeho práva, keďže tu navrhovaná zmena by mohla podľa návrhu šľachty zoslabiť alebo úplne zrušiť oligarchický mocenský aparát miest. Na tom sa v zásade obidve strany zhodli, že zvýšenie pomeru snemových hlasov je možné si reálne predstaviť iba paralelne so zvyšovaním pomeru tých, ktorým bude udelené občianske právo (a paralelne s tým aj právo hlasovať). Mestskí vyslanci však sformulovali svoj návrh na rozšírenie práv oveľa prísnejšie. Z občianskeho práva

lektuálnemu cenzu, keďže „iba takýmto rozšírením volebného práva je možné obísť to zlo, ktoré je jedným z najbohatších prameňov mestských zneužití, mám na mysli nepotizmus“.

⁶ V súvislosti s fráзовitým konštatovaním o mestách (t. j. že poslanci mohli na sneme reprezentovať názor iba veľmi úzkej miestnej elity) však Gábor Czoch upozorňuje na to, že na mieru lokálnej podpory stanoviska rozvinutého miestnymi vyslancami nie je možné hľadieť konštantným spôsobom. Keďže okrem iných aj Košice sa obrátili na Ferdinanda V. s takou žiadosťou, v ktorej prosili, aby sa každý mešťan mohol zúčastniť na voľbách vyslancov. To bolo mestu v roku 1843 povolené. Vyslanci Košíc teda odvtedy nerepresentovali iba názor vedenia mesta, ale aj celkového mešťanstva. CZOCH, G. Kassa polgársága a 19. század első felében. In *Limes*. 1998, 11., 2 – 3., s. 69.

⁷ BERENGER – KECSKEMÉTI, s. 264 – 265.

⁸ V súvislosti s textom návrhu pozri: KAJTÁR, I. *Magyar városi önkormányzatok (1848 – 1918)*. Budapest 1992, s. 36 – 41.

by vopred vylúčili židov, voči čomu Szentkirályi zaujal stanovisko rozšírenia práv. Zúžiac tiež aj občianske právo, prináležiace na základe majetku, považovali za možné zaviesť určenie minimálnej hodnoty nehnuteľností (vo veľkomestách 1500, v stredných mestách 1000, v malých mestách 500 zlatých). V prípade remeselníkov a obchodníkov, ktorí sa prisťahovali do miest a platili tam dane, stanovili minimálny časový limit na prijatie – u nich povinných – občianskych práv na jeden rok, namiesto pôvodných troch rokov. V prípade občianskych práv prináležiacich na základe istej sumy príjmov, sa dva návrhy zhodovali (vo veľkomestách 400, v stredných mestách 300, v malých mestách 200 zlatých), mestá však presne vymenovali tie povolania, pre ktoré by táto možnosť platila. Na základe návrhu miest mohli občianske právo získať aj slobodné ženy a vdovy, spĺňajúce kritériá. Podľa Gáboru Czocha je možné v návrhu mestských vyslancov pozorovať dvojité očakávanie, keďže na jednej strane určili okruh tých, ktorí majú získať občianske právo, oveľa užšie v porovnaní s návrhom opozície, na druhej strane chceli nových mešťanov pripútať k mestu oveľa tesnejšie. Za touto vôľou sa skrýva lipnutie na tradičnú mestskú komunitu.⁹ Tvorcovia návrhov si vytvorili opačný názor aj v súvislosti s mienkou na úlohu miest. Šľachtickí vyslanci vyžadovali od miest počet obyvateľov, hospodársku váhu a charakter obchodného a kultúrneho centra. Môžeme to aj tak sformulovať, že dobovú uhorskú sieť obcí skúmali cez prizmu funkcionálneho aspektu miest. Mestá oproti tomu považovali za smerodajný počet obyvateľov, disponujúcich občianskymi právami a na túto spoločenskú skupinu hľadali ako na slobodnú komunitu, reprezentujúcu bezúhonné morálne hodnoty.¹⁰

⁹ CZOCH, G. Kassa polgársága c. d., s. 69 – 70.; Nemáme presné údaje o počte ľudí s občianskym právom v rámci obyvateľstva miest, keďže ani počet obyvateľov presne nepoznáme. V prvej polovici 19. storočia bol ich pomer v prípade Pešti 2 – 3 %, v prípade Prešporku, Košíc a Győru 5 – 6 %, kým v prípade Debrecínu až 11 %. TÓTH, Á. Polgárfelvételei stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. In *Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv I.* 2006, s. 245.

¹⁰ V súvislosti s diskusiou detailne pozri: CZOCH, G. Kassa polgársága c. d., s. 71 – 72.

Do polovice 40. rokov 19. storočia sa teda vytvorila taká vnútro-politická situácia, na ktorú jednou z riešení mohlo byť pozdvihnutie širších skupín mestského obyvateľstva do politického života, diferencovanie snemových pozícií miest a preformovanie okruhu obcí s právom zastupovať.

Regulácia zastúpenia miest v období premien reprezentovania ľudu

Pri poznaní predchádzajúcich okolností je možné skutočne interpretovať reguláciu, ktorá sa zrodila na poslednom stavovskom sneme. Vnútorou cezúrou snemových udalostí v rokoch 1847 – 1848 je, samozrejme, marec 1848, táto dvojitosť je pozorovateľná aj v súvislosti so zákonným článkom o mestách. Pri otvorení snemu sa zo strany vlády dostal na stôl stavov návrh, pozostávajúci zo 170 paragrafov.¹¹ Stav sa však rozhodli vypracovať samostatný návrh, o ktorom sa prvýkrát rokovalo na obvodnom zasadnutí 18. januára 1848.¹² Nie je mojím cieľom detailne predstaviť diskusiu, keďže tak už viacerí učinili,¹³ iba by som vyzdvihol fakt, že v tomto období ešte vo všeobecnosti aj naďalej uvažovali účastníci politiky nad takým jednotným návrhom zákona, ktorý by obsahoval nielen reformu vnútornej štruktúry miest, ale reguloval by aj ich snemové úlohy. Návrh zákona sa teda zaoberal nielen otázkami obecnými, ale aj snemovými.¹⁴

Po vypuknutí revolúcie však zákonný článok zmizol z rokovacieho poriadku a aprílové zákony už regulovali predtým jednotne riešený problém na dvoch zvláštnych miestach. Zreformovanie snemovej úlohy a problematika volebného práva bola zaradená do okruhu snemových otázok, kým vnútornú reformu reguloval mestský zákonný článok.

¹¹ ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 18.

¹² Diskusia sa začala príhovorami mestských vyslancov, ale ani oni sa nedokázali dohodnúť v otázke, či má byť reforma vnútornej štruktúry a snemové volebné právo regulované prostredníctvom zákonného článku, ale zvlášť. K diskusii bližšie pozri: Magyarország és Erdély. Országgyűlés. In *Jelenkor*. 17. (1848. január 27.), 12., s. 45 – 47.

¹³ Bližšie pozri: ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 21 – 40.

¹⁴ Text publikuje: ANTAL, T. Városok és népképviselőket c. d., s. 90 – 94.

V dvoch častiach krajiny, ktoré sa spojili do únie, určili zvláštnym spôsobom okruh obcí, ktoré mohli na základe samostatného práva voliť zástupcu. Na území Uhorska brali do úvahy počet obyvateľov, kým v prípade Sedmohradska vymenoval 3. § 7. zákonného článku o únii, kto sa môže zúčastniť na uhorskom sneme (v zmysle 11. zákonného článku z roku 1791 „slobodné kráľovské mestá a mestá nazývané taxálnymi miestami“). Slobodné kráľovské mestá Marosvásárhely, Kluž a Alba Iulia získali po dve poslanecké miesta, kým ďalších 13 privilegovaných obcí po 1 mieste,¹⁵ tým pádom zo 69 mandátov, ktoré Sedmohradsko dostalo, obsadili 19 miest skôr, na základe stavovského práva privilegované obce.¹⁶ Na rokovaníach sedmohradského snemu vyšlo najavo, že v Prešporke omylom vynechali zo zákonného článku dve slobodné kráľovské mestá – Erzsébetváros a Szamosújvár. Po vyriešení tohto problému dostalo Sedmohradsko ďalšie štyri miesta.¹⁷

Počas marcových a aprílových diskusií o 5. zákonnom článku v Prešporke sa vykryštalizovalo, čo znamená pre mestá premena, riadená stoličnými opozičnými poslancami. Mandáty budúceho snemu už boli pripojené k počtu obyvateľov. Podľa myšlienky, ktorú vypracoval Kossuth, sa jedno poslanecké miesto udeľovalo vo väčších obciach na 15 000 – 20 000 obyvateľov, kým mimo týchto obcí na 30 000 obyvateľov.¹⁸ Nie je však náhodné, že len v prípade stolíc trvali na tom, aby ani jedna zo samospráv nestratila mieru stavovského zastúpenia. Kým stolice dostali minimálne dve poslanecké miesta, v prípade slobodných kráľovských miest, neistých z „národného“ hľadiska, konzekventne sledovali počet obyvateľov. Ten-

¹⁵ Íšlo o týchto 13 obcí: Abrudbánya, Vízakna, Vajdahunyad, Hátszeg, Szék a Kolozs, a zo Sikulskej oblasti Oláhfalva, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Illyefalva, Csíkszereda a Bereck.

¹⁶ K otázke bližšie pozri: DÓSA, E. *Erdélyhoni jogtudomány, az alkotmányos Erdélyhonban az 1000-ik év óta törvényszerűen költ s az 1849. évig érvényességgel birt törvények és szokások szerint szerkesztve*. Kolozsvár 1861, s. 74 – 76, 94 – 95.

¹⁷ EGYED, Á. *Erdély 1848. évi utolsó rendi országgyűlése*. Marosvásárhely 2001, s. 62.

¹⁸ Kossuth felszólalásai a népképviselői törvény vitáiban. Pozsony, 1848. március 30. In *Kossuth Lajos összes munkái XI. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48*. Barta István (ed.). Budapest, 1951. (ďalej len KLÖM XI.) s. 688., 703.

to rozdielny prístup je zvlášť výrazný, keď porovnáme osudy sedmohradských miest, považovaných šľachtou za uhorské, s osudmi uhorských miest. Kým tam si každý zachoval svoje úlohy, v Uhorsku výrazne preosiali okruh slobodných kráľovských a banských miest, ktoré mohli vyslať na snem samostatného vyslanca.

K predstaveniu vplyvu reformy zastúpenia ľudu najprv musíme určiť okruh slobodných kráľovských miest, prítomných na stavovských snemoch v reformnom období, čo sa mi podarilo určiť pomocou snemov v rokoch 1830, 1843 – 1844 a 1847 – 1848.¹⁹ Obce som vyznačil na mape, na ktorú som umiestnil 17 sedmohradských privilegovaných miest a tiež mesto Zilah, ktoré sa ocitlo po opätovnom pripojení Partia v špeciálnej pozícii a tak od roku 1848 bolo zo snemov vynechané (mapa č. 1). Zo 48 obcí, ktoré disponovali skorším privilegiom, dostalo právo na samostatné zastupovanie 21 obcí. Spomedzi 27 miest, ktoré boli vynechané, 6 sa nachádzalo na území dnešného Chorvátska (Záhreb, Križevci, Varaždin, Koprivnica, Senj a Karlovec), teda iba polovica slobodných kráľovských miest Uhorska v užšom zmysle si zachovala aj naďalej staršie privilegia. Okrem nich ďalších 29 miest dostalo právo samostatného zastúpenia, tak na novom zozname, nepočítajúc Chorvátsko, oproti niekdajším 42 obciam figurovalo 49 obcí (mapa č. 2).

Tvorcovia zákonného článku sa už mohli opierať o prácu Eleka Fényesa s názvom *Magyarország leírása* (Opis Uhorska). V prípade novovytvorených mestských obvodov sa uhorský snem v zásade držal stanovených princípov, keďže priemerný počet obyvateľov obecných obvodov bol 17 243 osôb. Všetky obecné obvody sa dostali do pásma 13 000 – 23 000 obyvateľov, výnimiek bolo iba päť: Kremnica s 5 052, Banská Bystrica s 5 630 a Ostrihom s 8 236 obyvateľmi zaostali, kým mestá Békéscsaba (24 033) a Hódmezővásárhely (32 393) museli zvoliť jedného poslanca. Vo všetkých vypadnutých obciach bývalo menej než 10 000 ľudí, 18 z nich nedosiahla počet obyvateľov ani 5 000. Bolo sedem takých obcí, ktoré buď o málo prevýšili najmenej ľudnaté, ale

¹⁹ VASZARY, K. *Az 1830-iki országgyűlés történetéhez*. Győr, 1885. s. 16 – 17., KOVÁCS, F. *1843/44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. Budapest, 1894. I. s. 94 – 97.; PÁLMÁNY, B. *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja, 1825 – 1848*. Budapest, 2011. s. 2314 – 2315., 2444 – 2446., 2476 – 2478.

mandátom zachované obce, alebo predstavovali rovnakú hodnotu, ako tie (Brezno 5 262, Baia Mare 5 415, Levoča 5 611, Kőszeg 6 823, Skalica 6 852, Trnava 7 717, Prešov 9 947)²⁰ (mapa č. 3). Okruh miest disponujúcich zastúpením sa teda radikálne zmenil, najdôležitejšou charakteristickou črtou sa stala uhorská dominancia oproti niekdajšej nemeckej.²¹ Zmeny sa však ešte nezastavili, keďže aj v prípade práva hlasovania boli zvlášť regulované obce považované za mestá.

Podmienky zvoliteľnosti zhrnuli prvé tri paragrafy 5. zákonného článku.²² Prvý paragraf aj naďalej zabezpečoval hlasovacie právo v stoliciach a obvodoch všetkým tým, ktorí „*disponovali hlasom pri voľbe snemových poslancov aj doteraz*“. V zmysle druhého paragrafu dostal spomedzi obyvateľov miest („*v slobodných kráľovských mestách, alebo v obciach s usporiadanou radou*“) hlasovacie právo „domáci alebo domestikovaný“ samostatný muž starší ako 20 rokov, príslušník zákonom schválenej náboženskej konfesie, ktorý spĺňal jednu z nasledujúcich podmienok: 1. vlastnil dom alebo pôdu v hodnote 300 zlatých; 2. ako remeselník, obchodník alebo továrnik disponoval prevádzkou a pracoval aspoň s jedným pomocníkom; 3. z majetkov alebo z kapitálu vedel vykázať ročný príjem 100 zlatých alebo 4. „*bez ohľadu na príjem*“ vykonával jedno z vymenovaných inteligentných povolání. Bod „e“ tohto paragrafu zabezpečoval hlasovacie právo aj tým, „*ktorí boli doteraz obyvateľmi mesta, aj keď nespĺňajú ani jedno z hore uvedených bodov*“.²³ Tento bod sa však sťahoval iba na osoby disponujúce občianskym právom v slobodných kráľovských mestách. Interpretácia tohto bodu však ešte spôsobila veľa komplikácií, keďže zo začiatku bol

²⁰ K určeniu počtu obyvateľov miest som použil prácu: FÉNYES, E. *Magyarország leírása*. Pest, 1847.

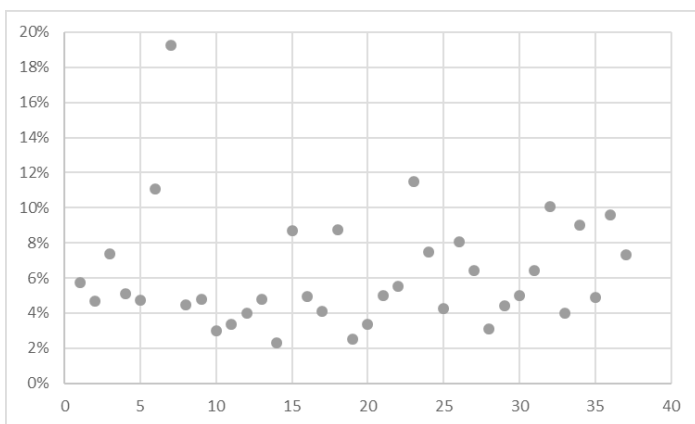
²¹ Pešť mala k dispozícii 5 mandátov, Debrecín 3, Prešporok, Subotica, Segedín a Miskolc po 2 a ďalších 42 miest po 1. Takto popri 19 sedmohradských mestských obvodoch dostali v Uhorsku mestá 58 miest, čím získali 17-percentnú váhu v novom parlamente. Tento pomer zaostáva o približne 6 % od toho, čo by dostali slobodné kráľovské mestá na dolnej tabuli snemu podľa opozičného návrhu z rokov 1843 – 1844.

²² *Magyar törvénytár 1836 – 1868. évi törvényczikkek*. Márkus Dezső (szerk.). Budapest, 1896. (ďalej len: CJH 1836 – 1868). s. 223 – 230.

²³ CJH 1836 – 1868. s. 223 – 224.

uplatňovaný aj v jednotlivých zemepanských mestečkách v prípade osôb, ktoré boli v danej lokalite evidované ako „obyvatelia“.²⁴

Andor Csizmadia publikoval na základe spisového materiálu z ministerstva vnútra z roku 1848 počet obyvateľov a voličov časti volebných obvodov.²⁵ Na základe jeho práce poznáme údaje z 37 uhorských obcí. Priemer pomeru voličov bol 6,2 %, ale pri niektorých hodnotách sa ukazuje veľký rozdiel. Maximálna hodnota sa ukázala v prípade Ostrihomu (19,24 %) a najmenší pomer voličov bol v meste Kecskemét.

Obr. č. 1 – Pomer voličov v mestských obvodoch v roku 1848

Na obrázku je možné dobre vidieť, že vo väčšine obvodov (21), z ktorých sú známe údaje, bolo spísaných 3 – 6 % obyvateľov ako voličov. Táto hodnota je adekvátna, keď berieme do úvahy priemerný pomer osôb disponujúcich občianskym právom v slobodných kráľovských mestách. Miera rozširovania práva teda výrazne neprekročila pomer mestského obyvateľstva, ktoré získalo občianske práva.²⁶

²⁴ K tomu pozri: PAP, J. Eger választópolgárai a 19. század közepén. In *Történelmi Szemle*. 2016, 58., 1., s. 156 – 158.

²⁵ CSIZMADIA, A. *A magyar választási rendszer 1848 – 1849-ben. (Az első népképviseleti választások.)*. Budapest, 1963. s. 326 – 328. Je nutné poznamenať, že Andor Csizmadia vymenoval medzi mestskými obvodmi aj také mestá, ktoré zákonný článok uvádza spoločne so stolicami a berie do úvahy iba ako sídla stoličných obvodov. Tieto obce som nezaradil do skúmania.

²⁶ K občianskemu právu pred rokom 1848 automaticky nepatrilo aj volebné právo, vedenie miest a vyslancov volila úzka elita. Tento údaj je zaujímavý

Priemer pomeru voličov v uhorských mestských obvodoch a jeho rozptyl je adekvátny, keď sa pozrieme na údaje získané v prípade stoličných obvodov.

Otázka volebného práva sa objavila aj v 18. zákonom článku,²⁷ keďže v roku 1848 ešte určovali obecné a snemové pravidlá volieb miest (slobodných kráľovských miest, banských miest a miest disponujúcich súdnou stolicou, teda tzv. miest s usporiadanou mestskou radou) a mieru cenzu, ktorú tam bolo možné vziať do úvahy iným spôsobom. V tomto prípade boli mestá rozdelené podľa počtu obyvateľov do štyroch kategórií – pod 12 000 obyvateľov malé mesto, 12 000 – 30 000 obyvateľov stredné mesto, nad 30 000 veľké mesto, zvlášť upravovali Pešť a adekvátne vytvoreným kategóriám výrazne diferencovali pravidlá volebného práva. Veľký rozdiel teda bol medzi systémom volebného práva v prípade snemových volieb a volieb do miestnej samosprávy.²⁸ Tento rozdiel predstavuje nasledovná tabuľka.

	Malé mesto	Stredné mesto	Veľké mesto	Pešť	Snemový cenzus
Staré právo	Rovnaká regulácia				
Nehnutelnosť (jednoročné vlastníctvo, s výnimkou dedenia)	300 zl.	700 zl.	1.000 zl.	2.000 zl.	300 zl.
Remeslo, obchod	Jednoročné povinné miestne bývanie, zamestnanie jedného pomocníka				Zamestnanie jedného pomocníka
Kapitálový príjem	200 zl.	400 zl.	600 zl.	1.000 zl.	100 zl.
Inteligencia (na základe plateného nájomného, jednoročné miestne bývanie)	40 zl.	60 zl.	80 zl.	100 zl.	Nie je daný

Tabuľka č. 1: Základ cenzu miest pre voľby snemové a do miestnej samosprávy na základe príslušného zákonného článku (1848 – 1871)

preto, lebo ak s hodnotou miest, ktoré sa po novom dostali do snemu, porovnáme slobodné kráľovské mestá, kde mohlo byť staré právo určujúcou kategóriou.

²⁷ CJH 1836 – 1868. s. 246 – 248.

²⁸ K tomu detailne: PAP, J. Eger választópolgárai c. d., s. 151 – 154.

Pre voliteľnosť neboli dané také prísne podmienky, povinnosťou bolo iba miestne bývanie. Na to je však potrebné upozorniť, že aj mestá prešli na ľudovo-reprezentačný základ, aj keď v užšom zmysle, ako to platilo pre snem. Oproti stoliciam tu nariadil posledný stavovský snem obnovu funkcií. Samozrejme, ani tento rozdielny prístup nebol náhodný, keďže kým v stoliciach nepovažovala väčšina opozície, ktorá sa dostala do vlády, zníženie vplyvu šľachty, tá sa v reformnom období dostala do rôznych pozícií, za aktuálne a potrebné, v prípade miest však považovali za potrebné výmenu zborov, zvolených niekedy veľmi úzkou skupinou mešťanov. Dôvodom bolo aj to, že liberálna šľachtická politika, ktorá bola bázou formujúcej sa Bátthyányho vlády, mala iba minimálnu podporu v kruhoch konzervatívnej mestskej elity. Práve toto chceli zmeniť pomocou rozšírenia volebného práva, použitého počas snemových volieb.²⁹ Volebné právo, ktoré vytvorilo základy mestského zastupiteľského zboru, bolo zároveň oveľa užšie, vplyvom toho mohlo zostať vedenie mesta v rukách staršej elity. Túto reguláciu môžeme považovať aj za istý špecifický kompromis, keďže premena súčasne rozširovala snemovú bázu liberálov, ktorí sa dostali do vlády – pozdvihnúc tam nové, uhorské obce a odstraňujúc slobodné kráľovské mestá s neistým názorom a s prevažne nemeckým obyvateľstvom – a zaisťovala lokálnu moc

²⁹ Kossuth, žiadajúci, aby stolice boli položené na ľudovo-reprezentačnom základe, zostal do začiatku apríla 1848 sám proti ostatným ministrom. V zmysle kompromisu, ktorý sa v otázke zrodil, bol zákonný článok o stolicach vyhotovený iba provizórne, mal ho modifikovať nasledujúci snem. V súvislosti s diskusiou stoličného zákonného článku pozri: URBÁN, A. *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest 1986, s. 206 – 212., STIPTA, I. *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest 1995, s. 29 – 33. Najnovšie na to upozornil András Gergely, že Kossuth vtedy inicioval zavedenie všeobecného volebného práva. GERGELY, A. *Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen*. In *Századok*. 2005, 139, s. 588 – 589. Jeho štúdia ponúka zároveň skvelý historiografický súhrn diskusie. Tamže, s. 585 – 594. K opozičnému stanovisku v súvislosti s mestami: Kossuth Lajos beszéde a kerületi ülésen a városi reform tárgyában. Pozsony, 1847. 11. 17. KLÖM XI., s. 304 – 305.; k diskusií vo februári 1848 o mestskom zákonnom článku, najmä k návrhu Bartolomeja Szemereho, v ktorom inicioval oddelenie mestského a snemového cenzu: KLÖM XI., s. 539 – 552; k mestskému zákonnému článku, ktorý obsahoval významnú časť pravidiel volebného práva v neskoršom zákone: KLÖM XI., s. 566 – 567.

tých, ktorí v stavovskom zmysle disponovali občianskym právom.³⁰ Takýto rozdiel existoval do schválenia 18. zákonného článku z roku 1871, keď obecné volebné právo pripadlo pod miernejšiu reguláciu než snemové.

Regulácia zastúpenia miest v období dualizmu

5. zákonný článok z roku 1848 určil rámec zastúpenia ľudu iba s dočasným charakterom. Po vyrovnaní sa viacero zákonov dotklo zloženia snemu, volebného práva a v dôsledku toho aj zastúpenia miest. Po chorvátsko-uhorskom vyrovnaní pripadli Chorvátsku Požega a Osijek, ale samotný systém sa najviac zmenil v prípade Sedmohradska.

Regulácia obecného volebného práva sa uskutočnila v 18. zákonom článku z roku 1871. Návrh zákona, predstretý ministrom vnútra Pavlom Rajnerom 27. apríla 1870, obsahoval formuláciu, že v mestách s usporiadanou radou by mohol volebné právo dostať dospelý občan, ktorý „už dva roky platí v obci pozemkovú, domovú daň alebo daň z príjmu z vlastného majetku či príjmu“.³¹ O mesiac neskôr sa však pred parlament dostal nový dokument, v ktorom minister vnútra pridal odôvodnenie k návrhu zákona. V tomto dokumente sa môžeme dočítať nasledovné myšlienky: „*To opatrenie návrhu, aby volič a volený mohol byť len ten, ktorý má oprávnenie voliť snemového poslanca, nachádza vysvetlenie v tom, že zastúpenie magistrátu nemôže mať širší základ ako samotné zastúpenie krajiny, teda snemovňa. Je potrebné zavrhnúť aj možnosť*

³⁰ Žiaľ, disponujeme veľmi malým množstvom informácií v súvislosti so zavedením ľudovo-reprezentačného základu v mestách a spracovanie menných zoznamov voličov je ešte zriedkavejšie. V prípade Košíc je však k dispozícii niekoľko vážnych výskumov, na základe ktorých sa zdá byť pravdepodobné, že v tomto meste sa nezmenil okruh voličov, ktorí mohli byť účastníkmi mestských volieb, cenzu prakticky vyhovovalo toľko ľudí, koľko aj skôr disponovalo občianskym právom. Vo vedení mesta síce k radikálnej zmene nedošlo, avšak je badateľná reorganizácia pozícií. CZOCH, G. Városi tisztújítás Kassán. In *Századok*. 2015, 149., 5., s. 1031 – 1032. Podľa odhadov Istvána Kajtára iba 70 – 75 % tých, ktorí disponovali v slobodných kráľovských mestách snemovým volebným právom, disponovali aj miestnym volebným právom. KAJTÁR, I. Magyar városi önkormányzatok c. d., s. 50.

³¹ Č. 455. Návrh zákona o organizácii magistrátov. Dokumenty snemu zvoleného na 20. apríla 1869. In *Képviseletőház – Irományok* (ďalej len: Képviseletőházi Irományok). 1869 – 1872, V, s. 24.

položenia takej otázky, či okolnosť krajiny vyjadruje skôr väčšina snemovne alebo väčšina magistrátnych komisií.“³² Väčšinový názor výboru, vytvoreného z rečníkov jednotlivých odborov, ktorý bol datovaný 14. decembra 1870, sa však opätovne priblížil k pôvodnému návrhu, upresňujúc jeho text. Volebné právo znovu chápali širšie a iba v prípade voliteľnosti považovali za potrebné, aby kandidát vyhovoval snemovému cenzu a tiež aby vedel čítať a písať.³³ Diskusia o zákonomnom článku prebiehala na jar 1871, do centra pozornosti sa však nedostali tieto záväzky, ale inštitúcia virilizmu. Podľa textu, ktorý panovník prijal 7. júna 1871 sa voličom stal „každý obyvateľ obce po dovŕšení 20 rokov, keď zo svojho majetku alebo príjmu odvádza pozemkovú, domovú daň alebo daň z osobného príjmu v obci už aspoň dva roky; kto však okrem dane z osobného príjmu inú daň neplatí, iba vtedy, keď nie je pod mocou majiteľov“, a tiež takí „cudzinci“, ktorí už dva roky bývajú na danom mieste a systematicky odvádzajú dane. Sprostredkovaným hlasom disponovali majetní maloletí, ženy a tiež právnické osoby. Z volebného práva boli vylúčení ľudia na základnej vojenskej službe, páchatelia zločinov počas doby ich trestu, skrachovaní obyvatelia a tí hodnostári, ktorí zo svojho príjmu neplatili daň v danej obci. Podmienkou voliteľnosti bol snemový cenzus a znalosť čítania a písania.³⁴ Táto regulácia sa nezmenila ani v zákonomnom článku č. 22 z roku 1886. Provizórnu situáciu z roku 1848 teda vyriešili tak, že prostredníctvom rozšírenia práv teoreticky zvýšili počet tých, ktorí sa mohli zúčastniť na voľbách do mestských samospráv. Obyvateľstvo izraelitského vyznania už na základe zákonného článku č. 17 z roku 1867 dostalo teoretickú možnosť voľby. Dôležitým prvkom mohlo byť aj to, že staré právo ako samostatná kategória už nefigurovalo medzi možnosťami volebného právneho základu. Preto teoreticky bolo možné predstaviť si, že niekto síce stratil volebné právo, ale na základe starého práva si zachoval voliteľnosť. Žiaľ, nedisponujeme takým celoštátnym vý-

³² Č. 485. Odôvodnenie k návrhom zákona o organizácii magistrátov a obcí. In *Képviselelőházi Irományok*. 1869 – 1872, V., s. 190.

³³ Č. 715. Hlásenie centrálného výboru zriadeného z rečníkov odborov vo veci návrhu zákona pod č. 350 o organizácii obcí. In *Képviselelőházi Irományok*. 1869 – 1872. VII., s. 198.

³⁴ Č. 1052. XVIII. zákonný článok z roku 1871 o organizácii obcí. In *Képviselelőházi Irományok*. 1869 – 1872. X., s. 185 – 186.

skumom, pomocou ktorého by bolo možné predstaviť vývoj počtu voličov, otázka, zdá sa, vo všeobecnosti nie je v centre pozornosti bádateľov, ale poznáme taký príklad, keď počet voliteľných občanov po roku 1872 radikálne klesol.³⁵

Zákonné články z roku 1848 provizórne regulovali aj snemové volebné právo. Všeobecná diskusia nového volebno-právneho zákona sa napokon začala v sneme 1. júla 1874. Všeobecná diskusia sa skončila 7. júla a následne 8. júla sa začala detailná diskusia.³⁶ Rokovanie o zákonnom článku a hlavne súvislosti týkajúce sa Sedmohradska som už predstavil v skoršej práci, v tejto štúdiu by som chcel zhrnúť časti týkajúce sa miest.³⁷ Dôležitým bodom diskusie bola otázka volebného práva na základe starého práva. To sa týkalo aj miest, keďže mešťania niekdajších slobodných kráľovských miest, ktorí v roku 1848 disponovali volebným právom, mohli voliť na základe starého práva. Napriek tomu sa takmer o týchto mešťanoch nezmenili, polemika prebiehala o volebnom práve šľachty a Sikulov a tiež o špeciálnej pozícii Sedmohradska.³⁸ V súvislosti s mestami predstavovala problém v prvom rade zmena volebného práva na základe nehnuteľného majetku. Návrh zákona, predstretý vládou, by totiž zmenil volebné právo na základe vlastníctva mestského domu takým spôsobom, že ho chcel dotlačiť k plateniu činžovej dane alebo dane z bezprostredného užívania domu. Toto obmedzenie bolo odôvodnené tým, že nebolo jednoznačne regulované, ako je potrebné potvrdiť

³⁵ V roku 1872 figurovalo v meste Eger 2 222 mien na zozname voliteľných mešťanov, kým do roku 1875 sa toto číslo znížilo na 1213 osôb. Príčinou poklesu mohla byť aj revízia, ktorá bola potrebná z dôvodu predčasných úmrtí. BEREZ, A. Az egri képviselőtestület választott tagjainak összetétele 1872 – 1911 között. In *Konferenciák és műhelybeszélgetések XII.* Fábrián Máté (szerk.). Eger 2016, s. 30.

³⁶ 260. zasadnutie. 1. júla 1874. Dokumenty snemu zvoleného na 1. septembra 1872. In *Képviseelőházi Napló.* (ďalej len: Képviseelőházi Napló) 1872 – 1875. XI., s. 152.; K predchádzajúcim okolnostiam zákonného článku pozri: GERŐ, A. *Az elsőprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarorszáján.* Budapest 1988, s. 30 – 55.

³⁷ PAP, J. A választójog és a választókerületi beosztás problematikája Erdélyben (1848 – 1877). In *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből.* J. PAP. Budapest 2014, 239 – 269.

³⁸ PAP, J. A választójog és a választókerületi beosztás c. d., s. 244 – 256.

hodnotu domu, ktorý tvorí základ volebného práva.³⁹ Ústredný výbor snemovne však okrem iného aj v tomto bode navrhoval zmenu. Namiesto predpísania minimálnej výšky dane považoval za účelné vyžadovanie troch obytných častí za dom.⁴⁰ K názoru výboru pripojil zvláštnu mienku poslanec ľavicovo-strednej strany z obvodu Szikszó, Tomáš Péchy, ktorý odmietol obmedzenie vzťahujúce sa na tri obytné časti, keďže podľa jeho názoru trhová hodnota všetkých mestských domov dosahuje tú hodnotu, ktorú vyžadovali pôvodné zákony z roku 1848.⁴¹ Počas detailnej diskusie sa 9. júla začali rokovania o otázke volebného práva na základe nehnuteľnosti. Podľa návrhu zákona, upraveného v duchu názorov výboru, dostal volebné právo občan, žijúci v meste, iba v tom prípade, keď jeho dom, z ktorého platí daň, pozostáva minimálne z troch obytných častí. Jeden z najaktívnejších účastníkov volebno-právnej diskusie Blažej Orbán podal námietku proti tejto regulácii ochraňujúcej volebné právo obyvateľov Marosvásárhelyu, keďže – podľa jeho slov – v zmysle skoršej regulácie stačilo k získaniu volebného práva 315 zlatých, kým novým zákonom vyžadovaný dom s tromi obytnými časťami má hodnotu „niekoľko tisíc zlatých“. Orbán nazval vládu prenasledovateľom meštianstva, jej činnosť považoval za úzko rozhládenú, keďže „takéto vyúčenie najvzdelanejšej, najpatriotickejšej a najmaďarskejšej skupiny“ zvalí

³⁹ „V bode a) 2.§. V. zákonného článku z roku 1848 a v bode a) 3. § sedmohradského II. zákonného článku sa otedy považujú domy v slobodných kráľovských mestách a v mestách s usporiadanou radou za tie, ktoré majú hodnotu 315 zlatých, keď po číslom prijme 16 zlatých na základe činžovej dane v zmysle XXII. zákonného článku z roku 1868 alebo podľa dane z bezprostredného užívania domu v zmysle 10. §. rovnakého zákonného článku boli určené podľa III. skupiny.“ 692. návrh zákona o modifikovaní a doplnení zákonného článku č. V. z roku 1848 a II. sedmohradského zákonného článku. In *Képviselelőházi Irományok*. 1872 – 1875. XVI., s. 257.

⁴⁰ 1872 – 745. Hlásenie centrálného výboru vytvoreného z rečníkov snemových odborov vo veci modifikovania a doplnenia zákonného článku č. V. z roku 1848 a II. sedmohradského zákonného článku. In *Képviselelőházi Irományok* 1872 – 1875. XVII., s. 326; *V slobodných kráľovských mestách a mestách s usporiadanou radou disponujú volebným právom tí, ktorí vlastnia sami, alebo s manželkami, resp. s maloletými deťmi spoločne taký dom, ktorý má 3 obytné časti pripadajúce pod domovú daň, aj keď sú dočasne nezdanené.*“ Tamže, s. 333.

⁴¹ *Képviselelőházi Irományok*. 1872 – 1875. XVII., s. 355.

„najsilnejší stĺp nášho pokroku, ba existencie“.⁴² Problém sa však netýkal iba Sedmohradska. V súvislosti s mestom Gyula podal námietku ľavicovo-stredný poslanec mesta Rezső Beliczey.⁴³ Július Szapáry vo svojej odpovedi však reagoval len na námietku Beliczeyho. Vyjadril pochybnosť, že obytné domy, spísané v hodnote 315 zlatých, majú reálne takú hodnotu. Odkázal na to, že vyžadovanie troch obytných častí je možné oveľa lepšie kontrolovať, než trhovou hodnotu nehnuteľnosti.⁴⁴ Do zákonného článku sa napokon dostal text navrhovaný názorom výboru a mestské volebné právo záviselo od domu s tromi obytnými časťami.

V počte obyvateľov a voličov volebných obvodov však boli pozorovateľné mimoriadne anomálie. O potrebe zmeny sa hovorilo aj počas diskusie o volebnom práve v roku 1874 a aj počas diskusie o zákone regulujúcom nový administratívny systém v roku 1876. Diskusia o zákonom článku, regulujúcom nové obvodné rozdelenie, prebehla v sneme na konci roku 1877, už v období Tiszovho kabinetu. Vládny návrh, predstretý 28. apríla, sa dôrazne zaoberal sedmohradskými obcami. Návrh by zrušil právo na samostatné zastúpenie v prípade obcí Abrudbánya, Csíkszereda, Illyefalva, Hátszeg a Vajdahunyad, mestá Szamosújvár, Gyulafehérvár a Erzsébetváros by dostali právo na zvolenie jedného poslanca namiesto niekdajších dvoch poslancov, Brašov a Sibiu by mohli mať v novom parlamente dvoch zástupcov a počet mandátov zjednotenej Budapešti by sa zvýšil o dva.⁴⁵ Počas diskusie hovoril Koloman Tisza o tom, že s výnimkou mesta Erzsébetváros by chceli každú takú obec, kde počet voličov nedosahuje 300

⁴² Komentár Blažeja Orbána. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 364 – 365.

⁴³ Komentár Rezső Beliczeyho. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 365 – 367.

⁴⁴ Komentár Júliusa Szapáryho. 268. zasadnutie. 9. júla 1874. In *Képviseelőházi Napló*. 1872 – 1875. XI., s. 367.

⁴⁵ Príhovor Kornela Pulayho vo všeobecnej diskusii zákonného článku XXXIII. z roku 1876. 233. zasadnutie. 26. apríla 1877. In *Képviseelőházi Napló*. 1875. X., s. 287; Odôvodnenie zákonného článku pozri: 1875 – 539. Návrh zákona, o novom rozdelení volebných obvodov v magistrátoch, regulovaných podľa ich územia prostredníctvom zákonného článku XXXIII. z roku 1876 a o opatreniach v súvislosti s tým. In *Képviseelőházi Irományok*. 1875 – 1878. XIV., s. 132 – 133.

osôb, pripojiť k stoličnému obvodu. S výnimkou dvoch najvýznamnejších saských miest, Brašova a Sibiu, sa vláda uzavrela pred tým, aby zvýšila počet mestských mandátov.⁴⁶ Vládny návrh bol vplyvom diskusie zmenený na dvoch miestach, z nich jedna zmena sa týkala aj miest. Liberálny poslanec spiškosobotského obvodu, Ede Zsedényi, vystúpil preto, aby sa zachovalo právo na samostatné zastúpenie v prípade obcí Abrudbánya a Verespatak. Navrhoval, aby týmto obciam, považovaným z národného a hospodárskeho hľadiska za dôležitejšie, bol odovzdaný mandát Kolozsu. Svoj návrh zmeny odôvodnil týmito slovami: „*Prostřednictvóm ich obyvatel'ov* (čiže obcí Abrudbánya a Verespatak) *majúc užší vzťah s maďarskými elementmi, žijúcimi v tejto oblasti redšie, pri voľbe ich poslanca boli stále vedení vlasteneckým duchom.*“ Koloman Tisza ponechal rozhodnutie v tejto záležitosti na snemovňu, keďže výmena medzi banskou obcou, disponujúcou väčším počtom obyvateľov a menším počtom voličov a Kolozsom, disponujúcim menším počtom obyvateľov a väčším počtom voličov, nemala významnejší vplyv na vytvorený systém. Následne snemovňa navrhovanú zmenu prijala.⁴⁷ V zmysle zákonného článku č. 10 z roku 1877 sa teda Csíkszereda, Illyefalva, Kolozs, Hátszeg a Vajdahunyad stali stoličnými obvodnými centrami a Brašov a Sibiu, ktoré nefigurovali v 2. sedmohradskom zákonnom článku z roku 1848, sa dostali do radu miest s dvoma mandátmi. Samozrejme, vznik Budapešti znížil počet miest o jeden, tým pádom po roku 1877 disponovalo právom samostatnej voľby poslanca 62 obcí rozdelených na 81 obvodov.

Systém, vytvorený do roku 1876, sa výrazne nezmenil až do posledných všeobecných volieb obdobia dualizmu, ktoré boli v roku 1910. Generálne zmeny v prípade volebného práva a volebného systému alebo aspoň také, ktoré by boli konkrétne zavedené, sa neuskutočnili. Verejne známe anomálie v počtoch obyvateľov volebných ob-

⁴⁶ Príhovor Kolomana Tiszu vo všeobecnej diskusii o zákonnom článku č. XXXIII. z roku 1876. 233. zasadnutie. 26. apríla 1877. In *Képviseletőházi Napló*. 1875 – 1878. X., s. 300 – 302.

⁴⁷ Príhovor Ede Zsedényiho vo všeobecnej diskusii o zákonnom článku č. XXXII. z roku 1876. 234. zasadnutie. 30. apríla 1877. In *Képviseletőházi Napló*. 1875 – 1878. X., s. 319 – 321.

vodov a v rámci nich pomerov voličov sa zachovali a tie sa významne týkali miest.

Štatistická analýza mestských poslancov

Po prehľade zákonov regulujúcich zastúpenie miest by som chcel v ďalšej časti štúdie predstaviť čiastkové výsledky výskumu OTKA v súvislosti s mestskými poslancami. V tejto chvíli sa ešte nemôžem podozvať na to, aby som sa venoval všetkým nadhodeným otázkam, lebo popri jednoduchých údajoch (meno poslanca, základné životopisné údaje, stranícka príslušnosť) ešte nedisponujeme celkovými informáciami, pozbieranými na základe jednotných princípov, ktoré by boli rozšírené na celý poslanecký zbor. Náš výskumný tím na tom momentálne pracuje. V zásade sa priblížim k skúmanej skupine z makroúrovne, pokúsim sa načrtnúť také tendencie, s ktorými je možné porovnať výsledky lokálnych výskumov. Pozriem sa na dve dôležité otázky: 1. Aký bol vzťah medzi obvodom a poslancom, išlo o cudzinca alebo pochádzal z miestnej elity; 2. Či sa vykreslia také skupiny, ktorých voliči sledovali podobné stranícke preferencie počas volieb v období dualizmu. K analýze používam štatistické metódy, v štúdiu chcem upozorniť aj na bariéry, vyplývajúce z nich.

Počet mandátov poslancov

V prvom rade si musíme položiť otázku, aká veľká je tá skupina, ktorá sa z miest dostala do parlamentu? Pri zodpovedaní otázky som bral do úvahy tie mandáty, v rámci ktorých daná obec vyslala poslanca na základe samostatného práva na snemy v rokoch 1848 – 1918. K 102 variáciám obvodov⁴⁸ patrilo 1393 celkových cyklov, ale kvôli doplňovacím voľbám, neberúc do úvahy zvolenie vo viacerých obvodoch, máme informácie o 1542 mandátoch. Počas volieb sa odtiaľto do parlamentu dostalo 759 osôb, teda priemerne dva cykly pripadajú na jedného zvoleného poslanca. Rozdelenie počtu mandátov nám predstavuje nasledovná tabuľka. Počas jej prípravy som použil aj celoštátne údaje (7 557 volieb, 3 184 zvolených poslancov, v 82 prípa-

⁴⁸ Každý výskyt teraz beriem do úvahy zvlášť, napr. do roku 1878 Erzsébetváros I. a II., potom má Erzsébetváros iba jeden obvod, celkom teda 3 variácie na obvody v meste Erzsébetváros.

doch doteraz neznámy údaj). Je dôležité totiž zobrať do úvahy aj to, že poslanci mohli počas svojej politickej kariéry pôsobiť nielen v teraz skúmaných obvodoch.

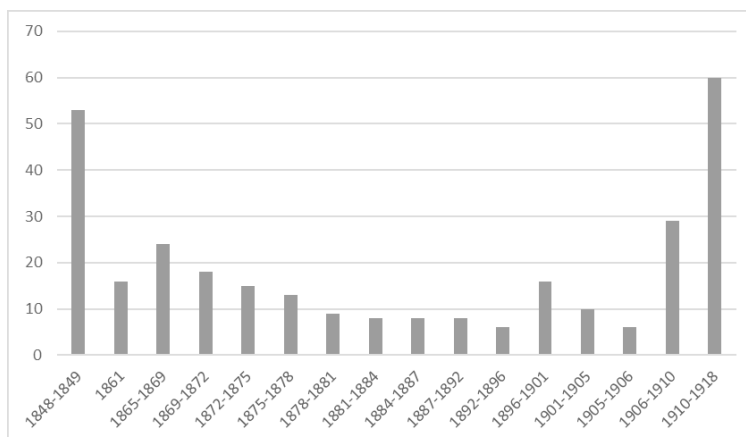
Počet mandátov	Len v mestských obvodoch		So zreteľom na celkovú kariéru		Celoštátne údaje
	Počet osôb	Percentuálny pomer	Počet osôb	Percentuálny pomer	
1	426	56,1%	304	40,0%	46,9%
2	148	19,5%	145	19,1%	22,5%
3	68	9,0%	86	11,3%	11,4%
4	59	7,8%	71	9,3%	7,6%
5	22	2,9%	42	5,5%	4,1%
6	16	2,1%	31	4,0%	2,8%
7	6	0,8%	19	2,4%	1,6%
8	8	1,1%	16	2,0%	1%
9	4	0,5%	21	2,7%	1%
10	2	0,3%	9	1,1%	0,5%
11	-	-	7	0,9%	0,3%
12	1	0,1%	4	0,5%	0,2%
13	-	-	2	0,3%	0,03%
14	-	-	1	0,1%	0,03%
15	-	-	1	0,1%	0,03%
Celkovo	759	100%	759	100%	100%

Tabuľka č. 2: Počet mandátov poslancov v rôznych typoch obvodov

Prezerajúc tabuľku je možné vidieť, že keď zoberieme do úvahy celoštátne volebné výsledky, vieme pridať k 1542 ďalších 710 volebných úspechov. Takto je možné vidieť aj to, že tí, ktorí pôsobili aj v mestách – vzhľadom na ich celkovú kariéru – boli stabilnejšími účastníkmi uhorského politického života než politici pôsobiaci iba v stoličných obvodoch. V prípade tých, ktorí disponovali štyrmi alebo viacerými mandátmi, je možné spozorovať výraznú nadreprezentáciu. Stáli účastníci politického života teda získavali svoj mandát v istom úseku ich kariéry veľmi často v mestských obvodoch. O tomto, napr. v Sedmohradsku veľmi častom jave, sa ešte neskôr zmienim.⁴⁹

Oplatí sa zvlášť preskúmať aj diagram rozdelenia poslancov, ktorý zastávali len jeden mandát.

⁴⁹ Upozorňujem na to, že k otázke sa vrátim na konci podkapitoly s názvom Oddanosť poslancov danému miestu.

Obr. č. 2: Rozloženie poslancov zastávajúcich jeden mandát podľa cyklov (osoby)

Po vyskakujúcich počiatkových hodnotách sú po roku 1875 badaateľné znaky stabilizácie. V rokoch 1896 a 1906 sú spozorovateľné vnútropolitickými dôvodmi dobre vysvetliteľné výbežky – teda väčšina tých, ktorí sa dostali v týchto rokoch do parlamentu, nedokázala zopakovať úspech pri ďalších voľbách – a taktiež po roku 1910. Tento posledný údaj je prirodzene vysoký, keďže tí, ktorí sa dostali do parlamentu ako noví poslanci, už nemali možnosť zabojovať v nových voľbách. V mestských obvodoch v porovnaní s celoštátnymi údajmi je možné markantnejšie vykázat proces stabilizácie po roku 1875, ale v protiklade k voľbám v roku 1896 a najmä v roku 1906 lepšie preformovali osobné vzťahy v mestách.⁵⁰

Oddanosť poslancov danému miestu

Lokálna alebo celoštátna úspešnosť mohla súvisieť aj s tým, či poslanec vystúpil na pódium štátnej politiky z mestskej elity alebo, naopak, prišiel odtiaľ na vidiek v dôsledku tzv. importu poslancov. Je dôležité vidieť aj to, že existovali také obce, kde politici pochádzali skôr z lokálnej či, naopak, z celoštátnej elity. A tiež si môžeme položiť otázku, či bol rozdiel medzi volebnou úspešnosťou miestnych ľudí a cudzincov.

⁵⁰ Porovnaj s 36. diagramom v: PAP, J. Az első népképviselő és a népképviselő kezdetei Magyarországon. In *Aetas*. 2016, 31, 1.

Jednoznačné pripojenie poslancov k mestám si vyžaduje dôkladný a hlboký lokálny výskum. Takéto výskumy sa uskutočnili doteraz iba sčasti. Výskumy vzťahujúce sa na mestá v Sedmohradsku⁵¹ a v Partiu⁵² sa viažu k nášmu výskumnému tímu. Judit Pál vypracovala taký systém výskumných hľadísk, ktorý môže pomôcť lepšie vykonať analýzu viazanosti k danému miestu. Judit Pál brala v prípade miest ohľad nielen na to, či daný poslanec pochádzal zo širšieho okolia, ale oddelil poslancov z nižšej šľachty a aristokracie stolíc od príslušníkov meštianstva. Do zvláštnej kategórie zaradila šľachtu z okolia mesta a aj šľachtu oddanú mestu, ale nebývajúcu v ňom. Tiež poukázala na fakt, že v niektorých prípadoch je veľmi náročná kategorizácia i na základe adekvátnych informácií. Napr. Vojtech Lukács, poslanec za Szamosújvár, neskôr za Erzsébetváros, sa síce narodil v Sedmohradsku, ale žil v Budapešti, no prostredníctvom príbuzenstva mali naďalej s miestom puto. Podobná situácia nastáva aj v prípade úradníkov, ktorí odišli z daného miesta. „Ja som ich zaradila ako Sedmohradčanov, aj keď bez pochýb pri ich zvolení zohrával dôležitú úlohu ich úrad, avšak nie je možné pre každého poslanca zriadiť novú kolónku,“ povedala.⁵³ V ďalšej svojej štúdiu sa pokúsila zmapovať rodiská, pôvod rodín, miesta bývania, miesta pôsobenia, majetky a rodinné kontakty. Keď sa každá súčasť pripájala k jednému obvodu, hovorila o úplnej oddanosti, pri existovaní troch hovorila o úzkom vzťahu. Aj v tomto prípade boli zvlášť uvedení tí, ktorí sa odsťahovali, ktorí mali slabé puto (napr. majitelia susedných území), resp. cudzinci.⁵⁴ Medzi sedmohradskými vzťahmi už tradične patrí zvýšená pozornosť uhor-

⁵¹ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása a kiegyezés után – a képviselők helyi kötődése. In *Szám- (és betű)vetés. Tanulmányok Faragó Tamás tiszteletére*. Őri Péter (szerk.). Budapest 2014, s. 77 – 92; PÁL, J. The Representation of Transylvanian Towns in Parliament in the Period 1878 – 1910. In *Transylvanian Review /Revue de Transylvanie*. 2013, 23., 4., s. 46 – 67.

⁵² SZENDREI, Á. Országgyűlési képviselők párthovatartozása és társadalmi háttere a dualizmuskori Debrecenben, Nagyváradon és közös vonzásokörzeteikben. In *Aetas*. 2016, 31., 1., s. 76 – 101.

⁵³ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása a kiegyezés után c. d., s. 82 – 83.

⁵⁴ PÁL, J. Választók, választási részvétel és választói magatartás Székelyföldön a dualizmus korában. Az erdélyi választójog sajátosságai és a választókerületek átalakulása. In *Aetas*. 2016, 31., 1., s. 64 – 65.

ským poslancom. Judit Pál dokázala v prípade cudzincov poukázat na viaceré markantné skupiny: ministri, štátni tajomníci, ministerskí úradníci s vysokou hodnotou; spisovatelia, novinári, redaktori novín; bankári, podnikatelia, veľkostatkári, vplyvní právnici.⁵⁵

Na takúto komplexnú analýzu sa sám poujať nemôžem, keďže údaje, ktoré sa týkajú otázky, majú iba informatívny charakter. Keď sa budem riadiť kategóriami, ktoré určila Judit Pál, tak poslancov môžem rozdeliť na tých, ktorí majú silnejšie alebo slabšie puto, resp. ktorí majú status cudzinca. Cizelovanejší prístup bude možný až po preskúmaní kariér poslancov. Pomocou údajov, ktoré sú už teraz k dispozícii, je prostredníctvom analýzy na makroúrovni možné predstaviť hlavné tendencie.

Počas 1512 volieb (opakovanie v rámci cyklu som bral do úvahy len raz) malo 951 poslancov (64 %) silné, 102 poslancov (7 %) slabé puto k danému obvodu, kým v 435 prípadoch (29 %) išlo o cudzinca. Neznáme údaje som registroval v 35 prípadoch, tieto v tomto pomere rozdelení nefigurujú. V nemestských obvodoch krajiny v 3 220 prípadoch (54 %) mal poslanec silné puto a 654 prípadoch slabé puto k danému obvodu, kým v 819 prípadoch (14 %) môžeme hovoriť o cudzincovi. Pomer neznámej oddanosti (1540 prípadov, 26 %) je však stále veľmi vysoký. Tieto údaje budú neskôr oveľa presnejšie. Je však badateľné, že keď nepočítame neznáme prípady (silné puto: 73 %, slabé puto: 8 %, cudzinci: 18 %), dostaneme veľmi podobné hodnoty ako tie, ktoré pochádzajú zo sikulských stolíc.⁵⁶ Dokonca vieme potvrdiť aj skúsenosť Judity Pál zo Sikulskej oblasti Sedmohradska, podľa ktorej bol v mestách vyšší pomer cudzincov v porovnaní s tým, čo je možné spozorovať v stoličných obvodoch.

Triedenie množstva informácií pozostávajúcich z viacerých prvkov môžeme uskutočniť metódou klasterovej analýzy. Tento postup triedi jednotlivé prvky podľa toho, že skúma ich vlastnosti (premenné) a na základe ich podobnosti vytvára skupiny, tzv. klastery. Vznikajúce skupiny však musí nazvať a opísať bádateľ. Počas klasterovej

⁵⁵ PÁL, J. A Székelyföld metamorfozisa. In *Székelyföld története III. 1867 – 1990*. Bárdi Nándor – Pál Judit (szerk.). Székelyudvarhely, 2016. s. 101.

⁵⁶ PÁL, J. Választók, választási részvétel c. d., s. 65.

analýzy som použil postup k-means cluster.⁵⁷ V tomto prípade som bral do úvahy všetky zvolenia poslancov, keďže som bol zvedavý na to, koľkokrát sa počas zmien dostal do parlamentu z daného obvodu cudzinec alebo miestny politik. Na porovnanie bolo potrebné údaje štandardizovať, čo som vyriešil vypočítaním percentuálneho pomeru. Počas počítania som zbral do úvahy možné mandáty, teda v prípade tých obvodov, ktoré v roku 1878 stratili samostatnosť, predstavovali 100 % v Sedmohradsku 4 a v Uhorsku 5 mandátov. Počas predošlého výskumu, čo si vyžadoval samotný postup, bolo zrejmé, že mestské obvody je možné zaradiť do 4 skupín. Výsledky obsahuje nasledovná tabuľka.

	Obvod vo veľkej miere sa opierajúci o cudziu elitu	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným a so slabým putom	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom
Silné puto (stredná hodnota %)	,29	,61	,55	,90
Slabé puto (stredná hodnota %)	,05	,03	,29	,01
Cudzinec (stredná hodnota %)	,65	,36	,16	,09
Počet obvodov	13	36	12	41

Tabuľka č. 3.: Puto poslancov k danému miestu, klasterové vlastnosti

Dominantná časť obvodov sa teda síce v rôznej miere, ale opierala o poslancov so silným alebo so slabým putom. Avšak v prípade 12 obvodov bol pomer cudzincov určujúci a aj v ďalších 36 obvodoch zohrávali významnú úlohu. Presné rozdelenie konkrétnych obvodov predstavuje ďalšia tabuľka.

⁵⁷ K použitej štatistickej metóde pozri: FALUS, I. – OLLÉ, J. *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Budapest 2008, s. 246 – 261; SAJTOS, L. – MITEV, A. *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest 2007, s. 283 – 327.

Obvod vo veľkej miere sa opierajúci o cudziu elitu	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným a so slabým putom	Obvod opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom
Abrudbánya, Békés, Cegléd, Csongrád, Jászberény, Kolozs, Oláhfalú, Pápa, Szászváros, Szék, Szentes, Versec, Vízakna	Arad, Bereck, Banská Bystrica, Brašov I., Budín I., Erzsébetváros, Ostrihom, Fiume, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kiskunhalas, Kluž I., Komárno, Kremnica, Miskolc I., Veľký Varadín, Nagyikinda, Nagykőrös, Pešť IV., V., Prešporok II., Šopron, Szamosújvár, Szarvas, Székelyudvarhely, Temešvár, Nový Sad, Zenta Výrazne vyšší pomer cudzincov od skupinového priemeru: Debrecín I., Alba Iulia II., Košice, Kézdivásárhely, Prešporok I., Sepsiszentgyörgy, Segedín I	Baja, Békéscsaba, Brašov II., Eger, Erzsébetváros II., Gyöngyös, Győr, Alba Iulia, Kiskunfélegyháza, Sibiu II., Banská Štiavnica a Banská Belá, Székesfehérvár	Bakabánya, Budín II., Budapešť I-IX., Csíkszereda, Debrecín II-III., Erzsébetváros I., Gyula, Alba Iulia I., Hátszeg, Illyefalva, Kecskemét II., Kluž II., Krupina, Makó, Marosvásárhely I-II. Miskolc II., Nagybecskerek, Sibiu I., Nyíregyháza, Pécs, Pešť I-III., Szabadka I-II., Szamosújvár I-II., Szatmárnémeti, Segedín II., Vajdahunyad, Zombor

Tabuľka č. 4.: Puto poslancov k danému miestu, obvody patriace do jednotlivých klasterov

Hore uvedené triedenie s istými výhradami zodpovedá našim skorším znalostiam, teda tie obvody, o ktorých sme už mali aj skôr vedomosti, sa dostali do správnych skupín.⁵⁸ Prípadné rozdiely pramenia z toho, že v prípade niektorých lokalít bol v rôznych periódach výsledok volieb iný, a preto sa tieto obvody mohli dostať do iných kategórií počas skúmania koncentrovaného na obdobie dualizmu ako celku a na jednotlivé periód. Ja som v tomto prípade spracoval jednotne celý dualizmus a nerozobral som ho na menšie obdobia.

Odborná literatúra všeobecne hodnotí pôsobenie cudzincov dvomi slovami. V prípade Sedmohradska je namieste hovoriť o tomto jave ako o importe poslancov. V inom kontexte však je možné odôvodniť zvolenie poslanca jeho výrazným kontaktným kapitálom a možnou úlohou vo vybavovaní záujmov. V prvom prípade sa objavuje obvod ako podriadený štátnej politike, tzv. „*rotten borough*“, ako ľahká korisť politikov vládnej strany a rytierov šťastia.⁵⁹ V druhom prípade voliči poslancov, využívajúc vedomú politiku uplatnenia svojich záujmov, opúšťajú reprezentantov miestnej elity a volia, dokonca súťažia s inými o priazeň celoštátne známeho politika.⁶⁰ Dve interpretácie stavajú ten istý jav do ostrého protikladu, keďže výsledok volebného správania, kde v centre pozornosti sú záujmy voličov, môže byť zároveň anachronisticky tradičný a vyslovene moderný.

Hore uvedené údaje odkazujú na to, že v mestských obvodoch bol tento jav častejší ako v stoličných. Dôvody by však bolo možné odhaliť iba lokálnymi výskumami. V prípade sedmohradských obvodov sa zdá byť pravdepodobnejším prvé vysvetlenie, kým napr. v Debrecíne a vo Veľkom Varadíne druhé. Dôležitým hľadiskom neskorších výskumov môže byť odôvodnenie rôznych osobitostí po sebe na-

⁵⁸ PÁL, J. The Representation of Transylvanian Towns c. d., s. 61.

⁵⁹ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása c. d., s. 85. Judit Pál v tejto štúdií vykazala popri malom množstve údajov úzky vzťah medzi pomerom cudzincov a počtom voličov obvodu. Tamže, s. 89; BERTÉNYI, I. ifj. „Képviselői import“ Erdélyben, avagy az unió egyik velejárója? In *Tradíció és modernizáció a XVIII – XIX. században*. Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.). Debrecen 2008, s. 202 – 213.

⁶⁰ CIEGER, A. Érdekek és stratégiák. A helyi politikai elit érdekérvényesítési lehetőségei a kárpátaljai régió vármegyéiben a dualizmus időszakában. In *Korall*. 2010, 11., 42., s. 96 – 98; SZENDREI, Á. Országgyűlési képviselők párt-hovatartozása c. d., s. 89.

sledujúcich období a tiež rozdielov, ukazujúcich sa medzi obvodmi v rámci jednotlivých miest. Lokálne výsledky je možné potom porovnať s kategóriami, ktoré boli vytvorené pri tvorbe skupín.

Naša ďalšia otázka v súvislosti s uvedenými sa vzťahuje na to, či súvisel pomer cudzích poslancov s počtom a zložením voličov, keďže tieto údaje môžeme považovať za istý druh modernizačných ukazovateľov. Otázku môžeme zodpovedať korelačným výskumom. Pomer cudzích poslancov som podrobil takémuto skúmaniu (tzv. bivariate correlation), k čomu som využil údaje o voličoch z volieb v roku 1900.⁶¹

	Odchýlka počtu voličov od priemeru	Staré právo	Dom a majetok	Príjem	Inteligencia	Füstök ⁶²
Pearsonov korelačný koeficient	-,329	,313	,347	-,342	,163	,340
Úroveň signifikancie	,003	,004	,001	,002	,146	,002

Tabuľka č. 5.: Vzťah medzi pomerom cudzích poslancov a voličskými údajmi z roku 1900

⁶¹ K vykonaniu skúmania je potrebné číselné hodnoty prepočítať, aby boli na rovnakej škále. V prípade štruktúry cenzu som jednotlivé hodnoty určil v percentách počtu voličov v roku 1900. Počet voličov som zas zadal v percentách rozdielu od mestského obvodného počtu. Teda v roku 1901 bol priemerný počet voličov 81 mestských obvodov 2 048 osôb. Dve okrajové hodnoty poskytli Bereck a VII. obvod Budapešti. Bereck mal 166 voličov, čo je o 1882 osôb menej ako priemer, percentuálne -92 %. V budapeštianskom VII. obvode bol počet voličov 10 515, čo je oproti priemeru o 8 467 osôb viac, teda ide o rozdiel +413 %. V súvislosti s výskumom pozri: FALUS, I. – OLLÉ, J. *Az empirikus kutatások c. d.*, s. 178 – 186; SAJTOS, L. – MITEV, A. *SPSS kutatási c. d.*, s. 205 – 243.

⁶² Füstök (v anglickom preklade hearths) bola špecifická sedmohradská volebno-právna kategória v uhorskom ľudovo-reprezentačnom systéme po roku 1848. Bola používaná v takých obciach, kde by kvôli iným cenzovým kategóriám ani jeden z obyvateľov nemal volebné právo. V takých obciach, po 100 dymov (teda ohnisko, domácnosť), získala jedna osoba volebné právo. Tento jav, t. j. že ani jeden z obyvateľov sa iným spôsobom nedostane do kruhu voličov, postihoval predovšetkým rumunské obyvateľstvo a jeho dôvodom bol vysoký cenzus používaný v Sedmohradsku.

Na základe skúmania môžeme skonštatovať, že nízky počet voličov a dominantná prítomnosť voličských skupín, odkazujúcich na tradičnejšie hospodárstvo (vyšší pomer voličov na základe starého práva, nehnuteľného majetku a füstök), urobili pravdepodobnejším pôsobenie cudzincov. Naopak, význam voličov na základe príjmu, čo naznačuje vyvinutejšie hospodárske pomery, preukázal vzťah s pôsobením miestnych poslancov. Pomer intelektuálov, ktorý bol nezávislý od uvedených faktorov (keďže tí mohli byť zároveň príslušníci modernej a tradičnej inteligencie), nemal vplyv na tieto volebné výsledky. Okrem toho je viditeľné, že dve hodnoty, charakteristické pre Sedmohradsko – staré právo a füstök, súviseli s pomerom cudzincov, avšak nie sú samo o sebe odôvodnením. V Sedmohradsku bol teda jav častejší, ale nebol charakteristický iba pre Sedmohradsko. Výskum, vzťahujúci sa na celú krajinu, teda potvrdzuje a dáva všeobecnú platnosť vyhláseniu JUDITY PÁL o sedmohradských mestách, podľa ktorého v tých obciach, „ktoré sa iba nazývali mestom a väčšina obyvateľstva sa zaoberala poľnohospodárstvom a bola analfabetom“, sa cudzinci objavovali vo väčšej miere.⁶³

Je potrebné však poznamenať, že to je len jedno z možných vysvetlení, keďže síce existoval vzťah medzi jednotlivými faktormi, ale jeho vysvetľujúca sila nie je výlučná, lebo korelačné koeficienty odkazujú na menej ako priemerný súvis, teda aj iné faktory zohrávali úlohu pri vývoji volebných výsledkov. Vo veľkej časti miest však nešlo o najdôležitejší vysvetľujúci faktor.

Miestnych a cudzích poslancov je potrebné preskúmať ešte z ďalšieho aspektu: či je možné vykázať rozdiel medzi priemernými časovými intervalmi, keď zastávali funkciu poslanca. V rámci tohto výskumu som nezobral do úvahy počet cyklov, ale dĺžku funkčného obdobia v dňoch. A tiež bolo potrebné vylúčiť z výskumu tie osobnosti, ktoré figurovali vo viacerých mestských obvodoch. Súvis takéhoto typu je možné preskúmať metódou jednofaktorovej variančnej analýzy.⁶⁴ Tento štatistický postup analyzuje, či sa charakteristické črty jednotlivých skupín – v tomto prípade vzťah k obvodu – líšia

⁶³ PÁL, J. Az erdélyi városok képviselőinek alakulása c. d., s. 89.

⁶⁴ V súvislosti s metódou pozri: SAJTOS, L. – MITEV, A. SPSS kutatási c. d., s. 163 – 177.

od seba výraznejším spôsobom. Vzhľadom na rozsahové bariéry nemám možnosť detailne predstaviť postup, avšak po vykonaní výskumu je možné vyhlásiť, že údaje miestnych poslancov a cudzincov sa od seba výrazne líšili. Hodnoty rôznych kategórií predstavuje nasledujúca tabuľka.

	Počet prvkov	Priemer (%)	Minimum (%)	Maximum (%)
Miestny, silné puto	472	-,050591	-,9868	4,9453
Miestny, slabé puto	27	,122073	-,9608	1,6740
Cudzinec	164	,189149	-,9944	6,6994
Celkom	663	,015743	-,9944	6,6994

Tabuľka č. 6.: Vzťah medzi putom poslancov k danému obvodu a dĺžkou mandátu

Miestni poslanci teda boli v priemere kratšie poslancami, kým cudzinci držali mandát dlhšiu dobu. Na základe toho je možné predpokladať, že pre miestnych politikov malo snemové poslanectvo len dočasný charakter, kým v prípade cudzincov sa výrazne dlhšia časť ich kariéry spájala s parlamentom. Rozdiel vykázaný ako prvý krok štatistického skúmania, čiže rozdiel v dĺžke mandátu poslancov mestských a vidieckych obvodov, teda vyplýval z vyššieho pomeru mestského pôsobenia cudzincov. Oni totiž boli členmi parlamentu dlhšiu dobu, keďže boli prakticky považovaní za politikov z povolania, na ktorých voliči hľadali ako na tých, ktorí budú zastupovať ich záujmy. Oproti nim osoby s lokálnym putom sa pomerne rýchlo vrátili do užšieho bydliska a tam pokračovali vo svojej kariére.

Reálny rozdiel teda nebol medzi mestom a vidiekom, ale medzi miestnymi a cudzími poslancami. Miestni mestskí a stoliční poslanci účinkovali v parlamente veľmi podobným spôsobom. Zastávanie úlohy v celoštátnom meradle bolo pre nich buď odrazovým mostíkom v ich kariére, alebo, naopak, bolo čerešničkou pred politickým ústupom. Zdá sa, že v mestách mohol byť častejším javom druhý spomenutý. Skutočné porovnanie teda bude potrebné vykonať medzi miestnymi a cudzími poslancami, ale na to ešte nie je k dispozícii dostatočné množstvo údajov.

Obvodné volebné výsledky

V ďalšom kroku podrobím skúmaniu volebné výsledky mestských obvodov vzhľadom na to, či je možné vykázať spomedzi nich skupiny produkujúce rovnaké volebné výsledky. Aj v tomto prípade považujem za svoju úlohu iba načrtnutie problematiky a prípadných tendencií, keďže k vysvetleniu výsledkov sú potrebné detailné lokálno-historické výskumy. Zbieranie údajov z posledných rokov umožňuje, aby sme volebné údaje analyzovali vo vzťahu k celému obdobiu. Na to znovu použijem metódu klasterovej analýzy.

V rámci skúmania môžem pracovať iba s tými mestami, v prípade ktorých sú známe všetky volebné výsledky z obdobia dualizmu. Keďže tie sú k dispozícii vo všetkých prípadoch, všetky mestá sú skúmateľné. Problém však predstavuje premena okruhu miest, ktoré volili poslancov. Preto som bol nútený pridať dvojsmerný dodatok v prípade volebných výsledkov pred roku 1878. V takom prípade, keď mesto dostalo možnosť voľby po roku 1878 (Brašov, Sibiu), zobrať som do úvahy tie obvody, z ktorých boli dané mestá vyňaté. Dva obvody miest Erzsébetváros, Alba Iulia a Szamosújvár boli v roku 1877 zjednotené, avšak keďže vo všetkých troch prípadoch boli výsledky zo zjednotených obvodov totožné, bolo ich možné ľahko využiť aj pred roku 1878. Tiež v prípade Budapešti bolo možné celkom presne vyhľadať kontakt medzi obvodmi pred a po roku 1878, keďže volebné výsledky pred rokom 1878 boli takmer v jednej rovine. Vynechal som však tie obce, ktoré po roku 1878 stratili svoje niekdajšie právo, keďže štyri cykly nasledovalo ďalších desať, čiže pre mestá bol charakteristický skôr druhý stav vzhľadom na obdobie dualizmu ako celku. Keďže snemu v roku 1861 sa nemohli zúčastniť poslanci zo Sedmohradska, skúmanie som začal od roku 1865. Zo skúmaných 81 obvodov je k dispozícii 1134 výsledkov. Vykonanie triedenia si však vyžadovalo aj ďalšie kroky. V prípade každého cyklu bolo možné brať do úvahy len jeden výsledok, teda museli sme vynechať doplňujúce voľby. Výsledky tých sa však vo väčšine zopakovali aj v ďalších, riadnych voľbách. Okrem toho som nemohol brať ohľad ani na zmeny straníckej príslušnosti. V súvislosti s nimi je potrebné spomenúť, že k takému kroku dochádzalo z vlastnej vôle poslanca, teda nesúvi-

sel so straníckymi preferenciami voličov obvodu. Keď im poslanec aj tak vyhovoval, v ďalších voľbách ho prijali aj v novej strane, ak nie, mandát obvodu mohol dostať niekto iný. Ani toto zjednodušenie teda neznižuje relevanciu výsledkov straníckej preferencie v obvode.

V záujme vykonateľnosti výskumu bolo potrebné priradiť k politickým stranám titulné čísla a pomocou nich ich bolo potrebné štandardizovať. Politické strany som triedil na základe ich vzťahu k systému z roku 1867 podľa ich názoru vo verejno-právnych otázkach, určujúcich politický život v období dualizmu. Takto vzniknuté skupiny strán už bolo možné analyzovať.⁶⁵ Strany, ktoré získali mandát som umiestnil na škále s piatimi premennými (1, 2, 3, 4, 5). Číslo 1 som priradil k skupine, ktorá prijala vyrovnanie (Deákova strana, Slobodomysel'ná strana, Národná robotnícka strana), kým číslom 5 bola označená opozícia, žiadajúca nezávislosť. Nestraníci dostali číslo 3, čo predstavuje prechodnú situáciu medzi dvomi koncami. Stranícke formácie pravicovej opozície, tzv. Stranu 67 a Katolícku ľudovú stranu som umiestnil medzi vládnu stranu a centrum (číslo 2) a mandáty tzv. demokratickej opozície medzi centrum a opozíciu, žiadajúcu nezávislosť (číslo 4). Predstavitelia národností a antisemitizmu sa dostali tiež do centra, keďže ani oni nepolitizovali na základe verejno-právnej otázky, určujúcej stranícku štruktúru.⁶⁶

Keďže kvôli veľkému množstvu údajov nebolo možné využiť metódu hierarchickej klasterovej analýzy, opäť som pristúpil k metóde k-means cluster. Na základe prvotných skúmaní som uskutočnil 3 klasterové analýzy.⁶⁷ Počas skúmania vyšlo najavo, že voľby z rokov 1905 a 1906 je nutné vynechať z analýzy, keďže tie by výrazne skreslili dlhodobé tendencie. Výsledok analýzy predstavuje nasledujúca tabuľka.

⁶⁵ Bez zjednodušenia existuje pri 5 voľbách takmer 7 000 variácií, ktorých počet sa zníži pri využívaní skupín politických strán na 120 možností.

⁶⁶ Túto metódu som použil: PAP, J. Az 1887 és 1905 közötti országyűlési választások eredményeinek statisztikai vizsgálata. In PAP, J. *Tanulmányok a dualizmus kori magyar parlamentarizmus történetéből*. Budapest 2014, s. 73 – 96.

⁶⁷ Kvôli obsahovým bariéram štúdie predstavíme iba najdôležitejšie štatistické kroky.

	Obvody s dominanciou vládnej strany	Obvody s počiatocnou dominanciou opozície, neskôr s dominanciou vládnej strany	Obvody s dominanciou opozície
Počet obvodov	44	20	17
Obvody primerané skupinovému priemeru	Abrudbánya, Arad, Bereck, Banská Bystrica, Brašov I-II., Budapešť I-IX. Erzsébetváros, Fiume, Alba Iulia, Kluž I-II. Kremnica, Miskolc I., Nagybecskerek, Sibiu I-II., Oláhfalú, Pápa, Prešporok I-II., Banská Štiavnica a Banská Belá, Sepsiszentgyörgy, Šopron, Szamosújvár, Segedín I., Szék, Temešvár, Nový Sad, Versec, Vízakna, Zombor	Békéscsaba, Ostrihom, Gyula, Komárno, Pécs, Szarvas, Csongrád, Debrecín III., Košice, Nagykikinda, Veľký Varadín, Subotica I., Subotica II.,	Békés, Cegléd, Debrecín I., Gyöngyös, Hajdúböszörmény, Hódmezővásárhely, Kecskemét I., Kecskemét II., Kiskunfélegyháza, Makó, Nagykőrös, Nyíregyháza, Segedín II., Szentes
Obvody líšiac sa od skupinového priemeru	Baja, Győr, Marosvásárhely I., Miskolc II. Príčina odlišnosti: víťazstvo opozície v roku 1901	Jászberény, Kézdivásárhely, Marosvásárhely II., Szatmárnémeti, Székesfehérvár, Debrecín II., Székelyudvarhely Príčina odlišnosti: víťazstvo opozície v roku 1910	Eger, Kiskunhalas, Zenta Príčina odlišnosti: víťazstvo vládnej strany v rokoch 1901 a 1910

Tabuľka č. 7.: Skupiny mestských obvodov vytvorených na základe straníckej preferencie

Na základe vytvorených skupín je možné načrtnúť dva také okruhy, pre príslušníkov ktorých sú charakteristické rovnaké tendencie. Časť miest sa stabilne orientovala na vládnu stranu, kým voči nim existoval omnoho menší okruh, ktorý bol skôr oporou opo-

zície. Existovala aj stredná skupina, pre ktorú bola charakteristická nestabilnejšia stranícka preferencia. Je zaujímavé upozorniť aj na to, že boli aj také mestá, ktorých obvody vo väčšej alebo menšej miere vykazovali rozdielny postoj. Takými mestami boli, napr. Debrecín, Marosvásárhely, Miskolc a Segedín. K odôvodneniu tohto javu je potrebná mikroaspektová analýza, keďže môže byť vážny súvis medzi voličským správaním obvodov s rozdielnym obyvateľstvom.

Nám môže byť nápadné aj to, že mestské stranícke preferencie sa veľmi neodlišovali od charakteristických črt susedných oblastí. Mestá v Sedmohradsku a v západnom a severnom Uhorsku podporovali skôr vládnu stranu, kým mestá na Veľkej nížine, obývané zväčša maďarským obyvateľstvom, boli na strane opozície, resp. ich nebolo možné považovať za stabilnú bázu vládnej strany.

V nasledujúcej tabuľke sa nachádzajú údaje o pozorovateľných pomeroch v jednotlivých cykloch.

Snemový cyklus	Skupina strán „67“		„Pravicová opozícia“		Verejno-právne neutrálne strany		„Demokratická“ opozícia		Skupina strán žiadajúca nezávislosť	
	59	73 %	-	-	2	2 %	-	-	20	25 %
1865 – 1868	59	73 %	-	-	2	2 %	-	-	20	25 %
1868 – 1872	42	52 %	-	-	3	4 %	-	-	36	44 %
1872 – 1875	43	53 %	3	4 %	2	2 %	-	-	33	41 %
1875 – 1878	64	79 %	1	1 %	4	5 %	-	-	12	15 %
1878 – 1881	43	53 %	9	11 %	7	9 %	-	-	22	27 %
1882 – 1884	41	51 %	9	11 %	7	9 %	-	-	24	30 %
1884 – 1887	50	62 %	7	9 %	8	10 %	-	-	16	20 %
1887 – 1892	50	62 %	6	7 %	5	6 %	-	-	20	25 %
1892 – 1896	49	60 %	12	15 %	1	1 %	-	-	19	23 %
1896 – 1901	63	78 %	6	7 %	-	-	-	-	12	15 %
1901 – 1905	51	63 %	3	4 %	4	5 %	1	1 %	22	27 %
1905 – 1906	28	35 %	15	19 %	1	1 %	2	2 %	35	43 %
1906 – 1910	-	-	18	22 %	2	2 %	2	2 %	59	73 %
1910 – 1918	52	64 %	3	4 %	1	1 %	2	2 %	23	28 %
Celkom	636	56 %	92	8 %	47	4 %	7	1 %	353	31 %

Tabuľka č. 8.: Výsledky skupín strán v mestských voľbách obdobia dualizmu

Z tabuľky je možné vyčítať, že skupina strán „67“ získala vždy viac mandátov, ako by to vyplývalo zo skupín obvodov, keďže orientačným smerom neistých mandátov bola tiež samotná vládna strana. Oproti tomu, skupine strán žiadajúcich nezávislosť sa nepodarilo pri všetkých voľbách získať ich mestské bázy.

Ako poslednú otázku ešte musíme preskúmať, či existoval vzťah medzi straníckou preferenciou obvodu a vzťahom zvoleného poslanca k obvodu. Odpoveď na túto otázku môžeme získať pomocou krížovej tabuľky.⁶⁸

	Obvod s dominanciou vládnej strany	Obvod spočiatku opozičný, neskôr s dominanciou vládnej strany	Obvod s dominanciou opozície	
Opierajúci sa vo výraznej miere o cudziu elitu	54,5 %	18,2 %	27,3 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom a o cudzincov	53,1 %	25 %	21,9 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným a slabým putom	54,5 %	18,2 %	27,3 %	100 %
Opierajúci sa o miestnu elitu so silným putom	55,6 %	29,6 %	14,8 %	100 %
Celkom	54,3 %	24,7 %	21 %	100 %

Tabuľka č. 9.: Vzťah medzi pôvodom poslancov a straníckymi preferenciami obvodu

Kvôli nízkemu počtu údajov (81 skúmateľných obvodov) síce nie je možné vykonať analýzu pomocou krížovej tabuľky,⁶⁹ ale vďaka nej je dobre viditeľné, že stranícke preferencie jednotlivých typov obvo-

⁶⁸ V súvislosti s postupom pozri: SAJTOS, L. – MITEV, A. SPSS kutatási c. d., s. 137 – 163.

⁶⁹ Postup si vyžaduje, aby minimálne 20 % ciel obsahovalo viac ako 5 prvkov. Táto podmienka sa v prípade krížovej tabuľky nespĺní.

dov sa výrazne neodlišovali od rozloženia všetkých obvodov. Dve veci teda nesúviseli, aj v opozičných obvodoch, aj v obvodoch vládnej strany sa cudzí a miestni poslanci objavovali v podobnej miere. Vzťah môžeme vykázať iba medzi modernizačným stupňom obvodu a prítomnosťou cudzích poslancov, ale ani miera tohto vzťahu nie je veľmi výrazná.

Krátko zhrnúc skúsenosti z vyššie uvedených výskumov môžem skonštatovať, že pôsobenie cudzích poslancov nezáviselo od politickej orientácie daného mesta. Za dôvod tohto javu nemôžeme označiť ani jeden dominantný faktor, ide o pravý unikát, ktorý môže byť znakom aj tradičného a moderného správania voličov. Takáto situácia dokonale ilustruje rámce štatistického skúmania na makroúrovni. Pomocou analýzy na makroúrovni teda nemôžeme zistiť presné príčiny javov, na to sú potrebné mikrovýskumy. Pre nás môžu byť zvlášť zaujímavé tie výskumy, ktoré sú zamerané na také mestá, v ktorých nasledovali rôzne obvody rôzne vzory správania. Príčiny je však možné objasniť pomocou skúmania citlivého aj na tento faktor. Analýza na makroúrovni pomáha lokálnym výskumom predovšetkým v tom, že postaví kategórie a v rámci nich interpretuje miestne javy. Prostredníctvom tabuliek, ktoré boli pripravené štatistickými metódami, sa stávajú výsledky lokálnych výskumov porovnateľnými na úrovni celej krajiny a aj cieľové oblasti prípadne potrebných kontrolných výskumov je možné si vybrať ľahšie. To je teda funkciou tejto metódy pre náš výskumný tím, keďže objavovaním životopisov sa do našich rúk dostane taký korpus, pomocou ktorého je možné znižovať bariéry dvoch hľadísk zdola nahor.

	Kormánypárti dominanciájú	Kezdetben ellenzéki, majd inkább kormánypárti dominanciájú k	Ellenzéki dominanciájú	
Jelentős mértékben idegenek elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre és idegenekre támaszkodó	53,1%	25%	21,9%	100%
Szorosan és gyengén kötődő helyi elitre támaszkodó	54,5%	18,2%	27,3%	100%
Szorosan kötődő helyi elitre támaszkodó	55,6%	29,6%	14,8%	100%
Összesen	54,3%	24,7%	21%	100%

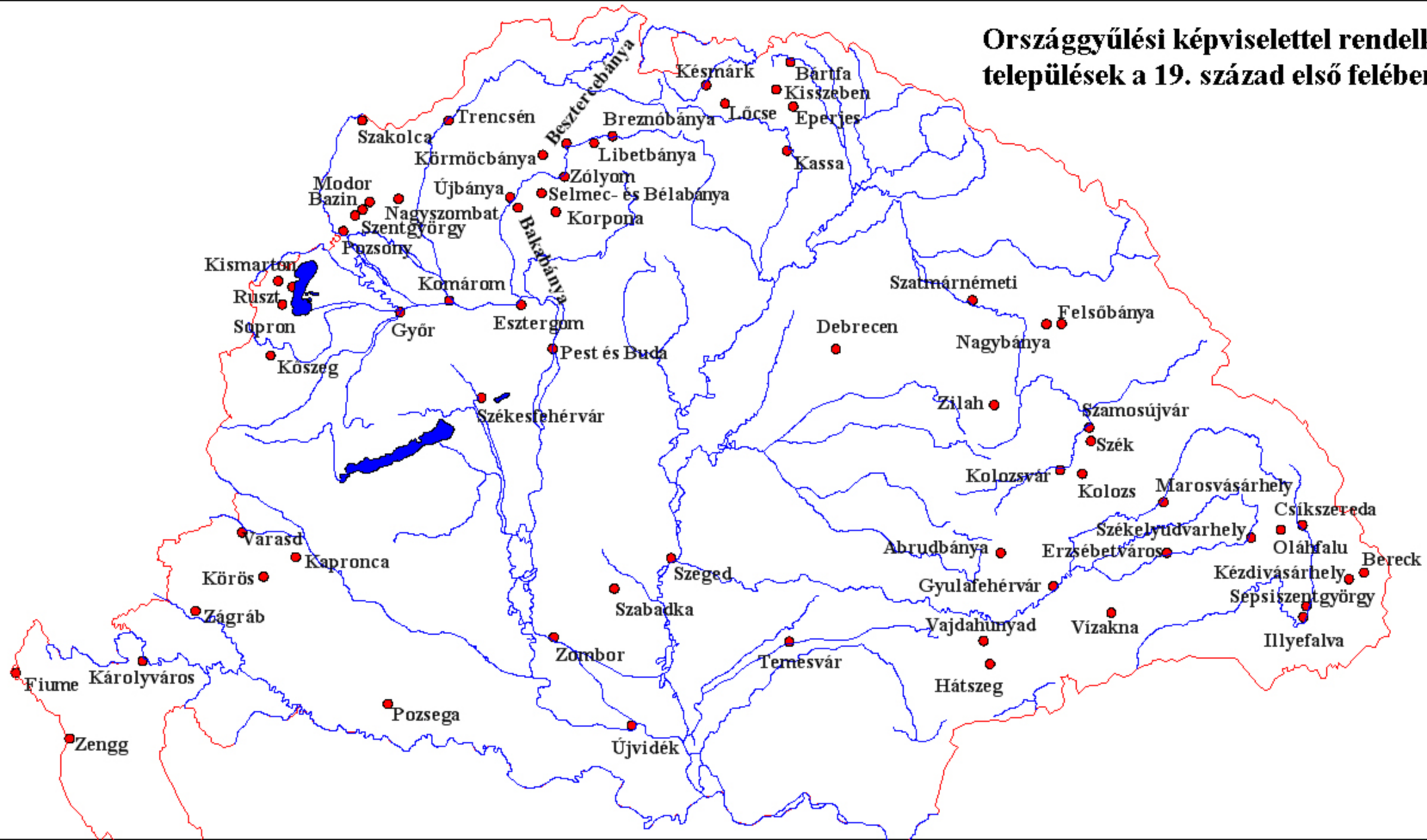
9. táblázat: Képviselek származása és a kerület pártpreferenciája közötti kapcsolat

A kis elemszám miatt (81 vizsgálható kerület) keresztábra elemzés ugyan nem végezhető el,⁶⁸ de az a táblázat segítségével is jól látható, hogy az egyes kerülettípusok pártpreferenciája nem tértek el lényegesen az összes kerület megoszlásától. A két dolog tehát nem függött össze, ellenzéki és kormánypárti kerületekben hasonló mértékben jelentek meg az idegen és a helyi képviselők. Kapcsolatot egyedül a kerület modernizációs foka és az idegenek megjelenése között lehet kimutatni, azonban ennek mértéke sem túlságosan jelentős.

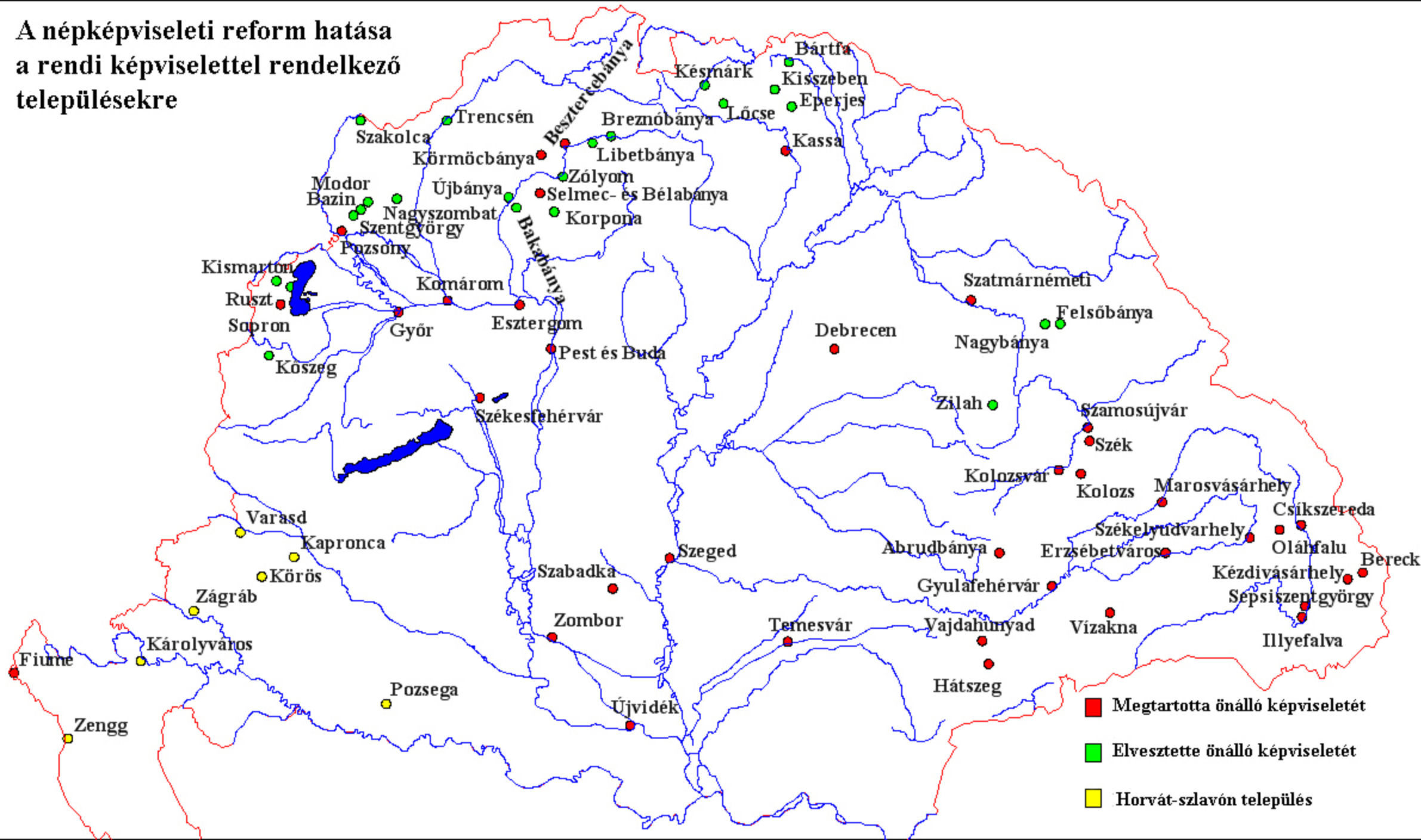
A fenti vizsgálatok tapasztalatát röviden összefoglalva megállapíthatom, hogy az idegenek szereplése tehát nem a település politikai beállítottságától függött. A jelenség indokaként egyetlen domináns faktort sem lehet megjelölni, igazi unikum, hogy az egyszerre lehet

⁶⁸ Az eljárás megköveteli, hogy a cellák minimum 20%-ának ötnél több elemet kell tartalmaznia, ennek a feltételnek ez a keresztábra nem felel meg.

Országgyűlési képviselettel rendelkező települések a 19. század első felében

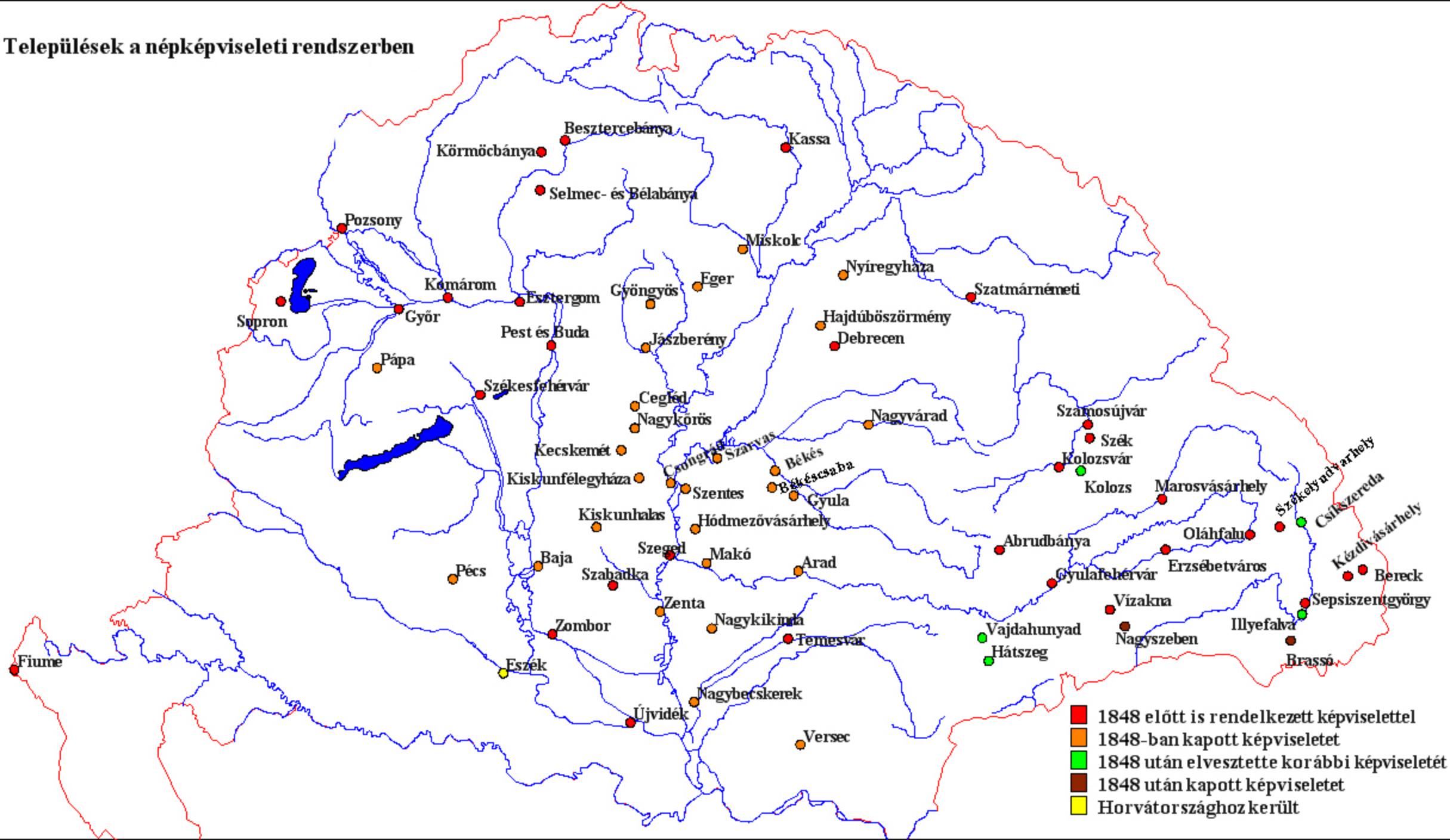

**A népképviselői reform hatása
a rendi képviselettel rendelkező
településekre**

- Megtartotta önálló képviseletét
- Elvesztette önálló képviseletét
- Horvát-szlavón település

Települések a népképviselési rendszerben

Publikácia vznikla ako výsledok riešenia projektu VEGA 1/0655/14:
Rekatolizácia na Slovensku v 17. – 18. storočí

A kötet az NKFI K116166 azonosító számú pályázat támogatásával valósult meg

Mestá na sneme Városok a diétán

Ochrana mestských záujmov
v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu
Városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában

Zostavili/Szerkesztették:
Peter KÓNYA – H. NÉMETH István

Recenzenti/Lektorálták:
Prof. Dr. MEZEY Barna
PhDr. Tünde LENGYELOVÁ
Prof. Dr. PAPP Klára

Jazyková úprava/Nyelvi korektúra (szlovák):
Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Preklad/Fordítás:
Mgr. Tibor DOHNANEC, PhD.,
Bc. Noémi HARASZTHYOVÁ, CCKV PU

Technický redaktor/Technikai szerkesztő:
Mgr. Gabriela FELIX

Vydalo/Kiadó:
Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015

Rozsah/Mértékben
352 s.

Tlač/Nyomda:
Grafotlač Prešov

ISBN 978-80-555-1746-9